

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра української мови

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри української мови
доктор філологічних наук, професор

_____ Віра КОТОВИЧ

«_____» _____ 2025 року

**ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ З ПОЛІТОНІМНИМ
КОМПОНЕНТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У
ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА МАТЕРІАЛІ
ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА**

Освітня програма: Середня освіта (Українська мова і література)
Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття кваліфікації: Магістр середньої освіти.
Вчитель української мови і літератури.

Автор роботи: **Ольга Крикун** _____
підпис

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Ярослав ЯРЕМКО _____
підпис

Дрогобич, 2025

ім'я, прізвище

Summary

The master's thesis focuses on the metaphorical interpretation of political reality in the works of Ivan Franko in the early 20th century. It analyses cognitive and pragmatic functions of metaphor in political language, shows how imagery makes complex political concepts more accessible. By analysing Franko's works, the study highlights core notions – including 'revolutionary', 'people', 'nation', and 'progress' – and shows how they operate in constructing political reality and influencing the writer's outlook. The thesis builds on insights from cognitive and political linguistics, along with research by Ukrainian and foreign scholars on the nature of metaphor. The novelty lies in a comprehensive analysis of metaphorical models of political reality in Franko's texts, which deepens our understanding of his political thought.

Резюме

Магістерська робота присвячена дослідженню метафоричного осмислення політичної дійсності у творчості Івана Франка початку ХХ століття. Проаналізовано роль метафори як когнітивного та прагматичного засобу політичного дискурсу, що сприяє легшому сприйняттю абстрактних політичних понять через конкретні образи. На прикладі Франкових текстів виявлено ключові концепти, такі як “революціонер”, “народ”, “нація” та “поступ”, і показано їхню функцію у моделюванні політичної реальності та формуванні світогляду автора. Робота спирається на здобутки когнітивної та політичної лінгвістики, а також на дослідження українських і зарубіжних учених щодо природи метафори. Наукова новизна полягає у комплексному аналізі метафоричних моделей політичної дійсності у Франкових текстах, що дозволяє поглибити розуміння його політичного мислення.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ I. Теоретико-методологічні засади дослідження метафори у політичному дискурсі	
1.1. Поняття метафори у сучасному мовознавстві: від класичної до когнітивної інтерпретації.....	11
1.2. Політичний дискурс і метафора. Функції політичної метафори.....	18
Розділ II. Політичний і соціальний контекст початку XX ст. у творчості Івана Франка	
2.1. Особливості метафоризації політичних реалій в Галичині на межі XIX–XX ст.	24
2.2. Франко як мислитель, публіцист і політичний діяч.....	29
2.3. Відображення політичної дійсності у Франковому тексті: огляд досліджень.....	34
Розділ III. Метафоричні моделі політичної дійсності у Франковому тексті	
3.1. Антропоморфна метафора політики (образи тіла, хвороби, зла та очищення)	41
3.2. Політичний концепт “революціонер” як складова метафоричної картини світу І. Франка	46
3.3. Концепти “народ” і “нація” у метафоричній моделі світу І. Франка	51
3.4. Метафорика прогресу: концепт “поступ” у Франковому світобаченні.....	56
План-конспект уроку з української мови.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючим науковим інтересом до когнітивно-дискурсивного підходу в лінгвістиці, який дозволяє аналізувати мову не лише як систему знаків, а як засіб концептуалізації світу. Особливої ваги цей підхід набуває в дослідженні метафори – універсального механізму мислення, що формує уявлення про складні соціальні, культурні й політичні явища.

Політичний дискурс, як один із найскладніших типів соціального дискурсу, характеризується високим рівнем метафоризації, адже саме через метафору політичні суб'єкти впливають на суспільну свідомість, формують оцінні орієнтири та емоційні реакції. Метафора у політичному дискурсі виконує не лише стилістичну, а насамперед когнітивну та прагматичну функції: вона сприяє легшому сприйняттю абстрактних політичних понять через конкретні образи.

У цьому контексті особливого значення набуває творчість Івана Франка – постаті, що поєднала у собі риси мислителя, публіциста, політичного діяча й “майстра” слова. Його тексти кінця XIX-початку XX ст. відображають динаміку суспільно-політичних процесів у Галичині, передають настрої української інтелігенції, боротьбу за національну ідентичність і соціальну справедливість. Франко не лише описує політичну дійсність, а й концептуалізує її через метафоричні образи, які дозволяють побачити, як суспільні явища осмислюються на рівні колективного досвіду. Саме тому аналіз метафоричної картини світу у Франкових текстах відкриває нові перспективи розуміння його політичного мислення, що поєднує гуманістичні, національні та соціальні ідеали.

На початку XX ст. українська культура переживала етап активного націєтворення. Політична боротьба, соціальні реформи, розвиток преси, формування партійної системи Галичини – усе це створювало контекст, у

якому метафора ставала дієвим засобом інтерпретації реальності. Мовна метафорика відображала зіткнення старого і нового, боротьбу між ідеями поступу та консерватизму. У творчості Івана Франка ці процеси отримали глибоке відображення – від сатиричних публіцистичних образів до філософських узагальнень, у яких політична дійсність постає як живий, динамічний організм, що потребує лікування, очищення або оновлення. Такі образи, як “хвора держава”, “народ, що пробуджується”, “революційний вогонь” чи “поступ”, є не просто стилістичними прийомами, а частиною цілісної метафоричної моделі світу мислителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема природи та функцій метафори має давню історію дослідження. Ще Арістотель у трактаті “*Поетика*” розглядав метафору як важливий засіб поетичного мислення, що дозволяє пізнати “подібність у відмінному” [1]. У середньовіччі, як зазначає Н. Овчаренко, метафора продовжувала сприйматися передусім як риторичний інструмент прикрашання мовлення [17]. Розуміння метафори як тропу, що прикрашає мовлення, домінувало впродовж багатьох століть, поки у XX ст. не почала формуватися когнітивна теорія метафори. У працях М. Блека було запропоновано новий підхід, у якому метафора розглядається як інструмент пізнання, що створює нові смислові зв’язки між концептами [39]. Подальший розвиток ця ідея отримала у праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які довели, що метафора не лише прикрашає мову, а є основою нашого мислення та світосприйняття [40].

У сучасному українському мовознавстві проблема метафори розроблялася у працях А. Гаврилюк [8], яка розглядає метафору як чинник мислення і комунікації, а також Т. Вільчинської та І. Кручковської [5], які підкреслюють її роль у вербалізації концептів в українській мові. Важливим є внесок М. Шимянової [37], яка аналізує просторові метафори

в англомовних картинах світу, показуючи універсальність метафоричних механізмів мислення.

Інтенсивний розвиток політичної лінгвістики зумовив появу численних досліджень, присвячених ролі метафори у політичному комунікативному просторі. У дисертації Г. Ю. Воробйової “*Особливості використання політичних метафор*” [7] показано, що політична метафора є не лише риторичним засобом, а й інструментом впливу на суспільну свідомість, формування ідеологічних позицій та оцінок.

Подібного висновку доходять Г. Вознюк і М. Куньч [6], які підкреслюють, що політична метафора створює ефект емоційної залученості адресата, підсилює аргументацію і надає вислову експресивності. О. Польова [19], досліджуючи метафорику у промовах сучасних турецьких політиків, окреслила типологію метафор і визначила їхні функції як когнітивно-прагматичні інструменти легітимації влади.

Нові підходи до аналізу політичних метафор запропонувала О. Бабелюк [2], яка розглядає функціональний потенціал концептуальних метафор у сучасному англомовному політичному дискурсі. Дослідниця показує, що метафора є структурним елементом політичного мислення, а не лише мовним явищем.

Феномен мовного мислення Івана Франка привертає увагу багатьох дослідників, серед яких Я. Яремко та Н. Лужецька. У праці “*Іван Франко і поступ новітньої лінгвістики*” [38] вони аналізують зв’язок Франкових ідей із розвитком сучасних гуманітарних підходів, зокрема когнітивної лінгвістики. Науковці доводять, що Франко вмів осмислювати політичну дійсність не лише як публіцист, а й як філософ слова, який інтуїтивно використовував метафоричне мислення для побудови моделей суспільних процесів.

Попри значну кількість праць, присвячених як теорії метафори, так і її функціям у політичному дискурсі, метафоричне осмислення політичної

дійсності початку XX ст. у Франкових текстах залишається недостатньо вивченим, що визначає наукову новизну даної роботи.

Мета даної роботи полягає у виявленні та систематизації метафоричних моделей політичної дійсності у Франковому тексті початку XX ст., а також у з'ясуванні їхніх функцій у відображенні соціально-політичного контексту епохи.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати поняття метафори у сучасному мовознавстві, простежити еволюцію підходів від класичної до когнітивної інтерпретації;
- визначити роль і функції метафори у політичному дискурсі;
- розглянути політичний і соціальний контекст початку XX ст. у Галичині та роль Івана Франка як мислителя, публіциста і політичного діяча;
- дослідити специфіку метафоризації політичних реалій у Франковому тексті;
- виявити та класифікувати ключові метафоричні моделі політичної дійсності, зокрема концепти “революціонер”, “народ”, “нація” та “поступ”.

Об'єктом дослідження є політична метафора як засіб концептуалізації політичної дійсності у творчості Івана Франка.

Предметом дослідження – метафоричне осмислення політичної дійсності початку XX століття у Франковому тексті.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи: **текстологічний та контент-аналіз**, що дозволяють дослідити мовні засоби та структури метафоричної репрезентації; **компаративний метод**, який забезпечує порівняння метафоричних моделей у різних творах Франка; **когнітивний та концептологічний підходи**, що дають змогу розкрити семантичну структуру політичних метафор та їхню роль у формуванні світогляду автора.

Наукова новизна роботи полягає у спробі цілісного осмислення метафоричної репрезентації політичної дійсності початку XX ст. у творчості Івана Франка з позицій когнітивної лінгвістики. Якщо попередні дослідження зосереджувалися переважно на ідейно-художньому змісті його творів, то у цій роботі метафора розглядається як концептуальна структура, що виявляє специфіку політичного мислення Франка, його світогляд та суспільно-етичні орієнтири.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні поняття політичної метафори та в розкритті її когнітивної природи у контексті українського культурно-політичного простору початку XX ст.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів у кількох напрямках сучасної гуманітаристики. По-перше, отримані висновки можуть бути застосовані в курсах когнітивної лінгвістики, стилістики, історії української мови та теорії дискурсу, зокрема при вивченні метафори як засобу концептуалізації соціально-політичних явищ. По-друге, дослідження має практичну цінність для франкознавчих студій, оскільки дозволяє глибше осмислити мовну картину світу Івана Франка, його світоглядні позиції та стратегії інтерпретації політичної реальності. По-третє, результати роботи можуть бути використані для порівняльного аналізу політичної метафорики різних історичних епох – від початку XX ст. до сучасного українського політичного дискурсу, що розширює перспективи міждисциплінарних досліджень на перетині лінгвістики, історії та політичної науки.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорені на засіданні кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження.

Перший розділ *“Теоретико-методологічні засади дослідження метафори у політичному дискурсі”* присвячено огляду основних теорій метафори – від класичних до когнітивних, а також аналізу функцій політичної метафори.

Другий розділ *“Політичний і соціальний контекст початку ХХ ст. у творчості Івана Франка”* висвітлює суспільно-політичні умови доби, становлення Франка як мислителя і політичного діяча та особливості його публіцистичного стилю.

Третій розділ *“Метафоричні моделі політичної дійсності у Франковому тексті”* містить практичний аналіз метафоричних структур, серед яких – антропоморфні образи влади, метафори тіла, хвороби й очищення, концепти “революціонер”, “народ”, “нація” та “поступ”.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАФОРИ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Поняття метафори у сучасному мовознавстві: від класичної до когнітивної

Метафора – це один із найдієвіших способів відтворення дійсності, що водночас слугує універсальним засобом пізнання й осмислення реального світу та інструментом його віртуалізації. Вона належить до тих об'єктів наукового пізнання, природа яких постійно стимулює нові дослідження у різних галузях. Метафора привертає увагу не лише мовознавців і літературознавців, але й психологів, філософів, соціологів, політологів та культурологів. Інтерес до метафори зумовлений як особливостями її функціонування як мовної одиниці, так і специфікою механізмів її виникнення. У лінгвістичній традиції метафору завжди розглядали як універсальний механізм переосмислення відомих найменувань при позначенні фрагментів навколишньої дійсності. Її роль полягає як у заповненні лексичних лакун, так і в характеристиці та глибшому осягненні вже відомих об'єктів.

Вивчення метафори та процесів метафоризації пройшло трансформацію від найдавніших часів до сьогодення. Традиційний підхід до її трактування бере початок ще від Аристотеля [15, 105]. За ним, метафора – це “перенесення слова із зміною значення “або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією” [1, 25]. Філософ трактує її не лише як стилістичний прийом чи засіб художньої виразності, а значно ширше – як прояв особливого образного мислення людини. На думку Квінтіліана, метафора є природним даром, завдяки якому кожна річ отримує своє означення [15, 105].

У добу Середньовіччя естетичне розуміння античної теорії метафори зазнало істотного переосмислення, що було зумовлено критичним ставленням до всього зовнішнього та тілесного. Сукупність

культурно-історичних і соціальних чинників цього часу — зокрема культ простоти й природності мови, негативне сприйняття тілесності та провідна роль релігії у суспільному житті — призвели до трансформації функції метафори. За твердженням Н. Овчаренко, “у Середньовіччі зверталась увага не на семіотику, тобто не на технічне вивчення метафор, а на способи аргументації” [17, 64]. У цей час філософи цікавились більше алегорією ніж метафорою [Там само].

З кінця XIX ст.-початку XX ст. метафору починають розуміти як індивідуальний прийом мовця або письменника, що використовується у мовленні (Ф. де Соссюр, В. фон Гумбольдта) [8, 30]. Згодом її починають трактувати як прийом не лише образного мовлення, а й як прийом образного мислення. Ш. Баллі здійснив вагомий внесок у формування та розвиток образного мовлення. Дослідження витоків образу щоразу виявляє або обмеженість пізнавальних можливостей людського розуму, або одну з об’єктивних закономірностей, яким підпорядковується мовленнєва діяльність. Найсуттєвіша недосконалість людського мислення полягає в його неспроможності до абсолютної абстракції: воно не здатне виокремити чисте поняття чи досягнути ідею поза зв’язком із конкретною дійсністю. Саме тому абстрактні категорії осмислюються людиною через уподібнення їх предметам чуттєвої сфери, що є єдиним можливим шляхом їх пізнання та комунікації. Тому “метафора — це не що інше, як порівняння, в якому розум під впливом тенденції зближувати абстрактне поняття і конкретний предмет поєднує їх в одному слові” [Там само].

Одним із перших послідовників когнітивного підходу до метафори став лінгвіст Дж. Джейнс. Він вважав, що вона бере участь у формуванні когнітивної системи людини і що вона є невід’ємною частиною еволюції людського пізнання. Саме Дж. Джейнс заклав основу унікального підходу у вивченні метафори, першим зазначив її зв’язок з мисленням. За Дж. Джейнсом метафора — це розумова дія, що

реалізується у словесній формі перефразування. Її можна розглядати як своєрідний аналог процесу концептуалізації, що в майбутньому дає змогу співвіднести у подальших дослідженнях концепцію метафори Дж. Джейнса з теорією концептуальної (когнітивної) метафори, розробленою Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [20, 97].

Наприкінці 70-х років XX ст. мовознавці зацікавились вивченням когнітивних структур, що становлять основу мовної компетенції та мовної реалізації. У мовознавстві сформувався новий напрям – когнітивна лінгвістика, що передбачала вивчення природної мови не лише як засобу організації, обробки й передавання інформації, а також як однієї з форм пізнавальної діяльності людини. У її рамках центральною є теорія концептуальної метафори, розроблена Дж. Лакоффом і М. Джонсоном у праці “Метафори, якими ми живемо” [16, 133]. Так, на думку Дж. Лакоффа, “Ми виявили, навпаки, що метафора є всеохопною у повсякденному житті, не лише в мові, а й у мисленні та діях. Наша звичайна концептуальна система, в рамках якої ми думаємо та діємо, має фундаментально метафоричну природу. Поняття, які керують нашим мисленням, – це не лише питання інтелекту. Вони також керують нашим повсякденним функціонуванням, аж до найпростіших деталей. Наші поняття структурують те, що ми сприймаємо, як ми пересуваємося світом і як ми ставимося до інших людей. Таким чином, наша концептуальна система відіграє центральну роль у визначенні наших повсякденних реалій” [40, 8]. Отже, концептуальні метафори визначають наше щоденне існування: вони виявляються не лише в мовленні, але й у мисленні та поведінці. Їхня сутність полягає в перенесенні знань із однієї концептуальної сфери в іншу, що дає змогу пояснювати явища одного типу через категорії іншого. Такі метафори виникають унаслідок метафоричного способу мислення [8, 31].

Дослідженню метафори як способу мислення в когнітивній лінгвістиці присвячена також праця Е. Макормака “Когнітивна теорія метафори”, де автор визначає метафору як особливий пізнавальний процес. На його думку, метафора виникає внаслідок зіставлення семантичних концептів, які значною мірою є непорівнюваними, але поєднуються людським розумом завдяки певним організованим операціям. З одного боку, метафора передбачає подібність властивостей її семантичних референтів, що робить її зрозумілою, а з іншого – їхню відмінність, адже саме завдяки цьому вона створює новий зміст. Дослідник аналізує метафору як із внутрішньої, так і з зовнішньої перспективи. З внутрішнього боку метафори виступають як когнітивні механізми, що дозволяють нам поглиблювати розуміння світу та формулювати нові гіпотези, тоді як зовнішньо вони виконують роль посередників між людським мисленням і культурним середовищем [8, 31]. Звідси випливає, що метафору можна розглядати у двох аспектах — вузькому та широкому. У вузькому значенні вона проявляється безпосередньо у мовленні, тоді як у широкому — охоплює і мову, і мислення: її лексичне значення спирається на поняття, а сама метафора впливає на процеси пізнання, розвиток мови та навіть культурні явища [Там само].

Когнітивна лінгвістика трактує метафору не як художній засіб для естетизації мовлення й полегшення сприйняття образу, а як спосіб мислення. У межах комунікативної взаємодії метафора відіграє роль важливого інструмента впливу на розум, почуття й волю слухача чи читача. Відтак аналіз метафоричних моделей для науковця є шляхом дослідження когнітивних процесів і розкриття індивідуальної, групової та національної ідентичності.

Когнітивна метафора відіграє важливу роль у формуванні людської свідомості. Вона має низку характерних властивостей,

урахування яких забезпечує коректне тлумачення. Серед її ознак виокремлюють :

а) системний характер. Дж. Лакофф і М. Джонсон підкреслювали, що метафоричні способи репрезентації концептів утворюють цілісну систему. Вони окреслили низку когнітивних метафор та моделей, які функціонують у свідомості людини (наприклад: «кохання - подорож»);

б) вона дає змогу осмислювати концепти, що можуть бути віддалені від вихідних уявлень;

в) завдяки когнітивній метафорі одні концепти розкриваються через інші [18].

У сучасному українському мовознавстві розуміння метафори також зазнало трансформації. Наприклад, у “Словнику лінгвістичних термінів” за ред. Д. І. Ганич та І. С. Олійник метафора визначається як “Вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, впалогією тощо і служить одним із засобів поглиблення образності й виразності мови”. Виділяють такі метафори як: "прості, побудовані на зближенні предметів чи явищ за однією якоюсь ознакою, і метафори розгорнуті, побудовані на різних асоціаціях між предметами і явищами". Також виокремлюється метафора гіперболічна, метафора лексична та метафора поетична [Там само]. У ньому відсутні терміни когнітивної чи концептуальної метафори. Подібне трактування наявне в “Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” [21] і визначається як “один з основних тропів, який полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на другий на підставі подібності. В основі М. лежить логічний механізм порівняння. М. лексична – вживання слова в непрямому значенні. М. поетична (або розгорнута, поширена) будується на різних асоціаціях між предметами, на увиразненні якоїсь ознаки. Завдяки М. створюються словесні образи. Щодо структури розрізняються:

метафора-словосполучення, метафора-речення, метафора-текст, щодо форми вираження переносної ознаки – іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові” [21, 88]. Однак у “Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни” за ред. А. Загнітко окремо виділяється когнітивна метафора як “одна з форм концептуалізації світу, когнітивний процес, що виражає і формує нові поняття і поза яким неможливе отримання нового знання. Своім джерелом М. к. має здатність людини вловлювати, відчувати і створювати подібність між різними індивідами і класами об’єктів. Загальніший і ємніший підхід до аналізу мотивує розгляд М. к. як бачення одного об’єкта через інший і в цьому сенсі є одним зі способів вираження знання у мовній формі” [11, 179].

Якщо визначити різницю між метафорою та когнітивною метафорою, то метафора – це образний вираз, а концептуальна метафора – це когнітивний механізм, що лежить в основі нашого мислення та визначає, як ми розуміємо і структуруємо світ.

Класифікація концептуальних метафор ґрунтується на співвідношенні між цариною-джерелом і цариною-метою, запропонована Лакоффом і Джонсоном. У ній виокремлюються, зокрема, структурні метафори – випадки, коли один концепт осмислюється та організується через призму інших. Наприклад, час – гроші. Існує й інший вид метафоричного поняття, що організовує цілу систему понять одне відносно одного. Ці метафори називають орієнтаційними, оскільки більшість із них пов’язані з просторовою орієнтацією: “верх – низ”, “всередині – зовні”, “передня сторона – задня сторона”, “центральний – периферійний”. Наприклад, вперед – майбутнє, назад – минуле [40, 15]. Онтологічні метафори подають окремі аспекти людського досвіду як об’єкти чи речовини, що дає змогу відносити їх до певних категорій, упорядковувати та кількісно визначати. Наприклад, емоції як об’єкти чи речовини: *“Вона переповнена радістю”*, *“Його охопив гнів”*; проблеми як

фізичні об'єкти: *"Ми зіткнулися з труднощами"*, *"Він несе на собі тягар відповідальності"* [Там само, 23].

Отже, метафора є універсальним засобом пізнання та відтворення дійсності, що має міждисциплінарний характер і привертає увагу представників різних галузей знання. Її функції виходять далеко за межі художньо-естетичного виміру: метафора є інструментом мислення, способом концептуалізації світу, засобом формування та структурування людського досвіду.

Історія вивчення метафори демонструє еволюцію поглядів від античності, коли її трактували як стилістичний прийом і прояв образного мислення, через середньовічне акцентування на алегорії, до сучасних когнітивних інтерпретацій, що розглядають метафору як базовий механізм людської свідомості. Зокрема, у когнітивній лінгвістиці метафора розуміється не лише як мовна одиниця, а як спосіб організації знання, мислення та комунікації.

Когнітивна теорія метафори, започаткована працями Дж. Лакоффа та М. Джонсона, визначає її як універсальний механізм мислення, що ґрунтується на перенесенні знань із однієї концептуальної сфери в іншу. Класифікація концептуальних метафор (структурні, орієнтаційні, онтологічні) дає змогу простежити системність і закономірність їх функціонування в мові та мисленні. Вони формують цілісну систему, завдяки якій людина осмислює як абстрактні, так і конкретні поняття, що унеможливорює їхнє сприйняття поза метафоричними моделями.

У сучасному українському мовознавстві спостерігається співіснування традиційних підходів до трактування метафори (як тропа, засобу виразності, стилістичної фігури) та когнітивного розуміння (як універсального механізму концептуалізації світу). Це свідчить про

розширення наукових уявлень про природу метафори та необхідність комплексного підходу до її вивчення.

Таким чином, метафора постає не лише як мовний феномен, а як фундаментальний когнітивний інструмент, що визначає спосіб мислення, структурує індивідуальний і колективний досвід та сприяє формуванню культурної й національної ідентичності.

1.2. Політичний дискурс і метафора. Функції політичної метафори

Проблема взаємозв'язку мови та влади проявляється в політичному дискурсі, який останнім часом привертає особливу увагу філософів, політологів, соціологів та лінгвістів. Це пояснюється загальною тенденцією до демократизації всіх сфер суспільного життя та розвитком засобів масової інформації, що дозволяє структурувати й формувати політичний дискурс.

Драматургічний підхід до комунікації, запропонований М. Блеком, дозволяє розглядати політичну діяльність як символічну взаємодію в соціальному контексті. Політика постає як своєрідна «сцена», на якій діють агенти або актори, що переслідують певні цілі та реалізують їх за допомогою різноманітних комунікативних засобів. Усі форми людської комунікації можна аналізувати крізь призму чотирьох базових мотивів: ієрархії, провини, жертви та спасіння (визволення). Ці мотиви, зокрема, дозволяють описувати розвиток політичних процесів: ієрархія відображає соціальний порядок, порушення якого породжує відчуття провини; його зняття відбувається через визначення “цапа відбувайла”, який уособлює соціальне зло, та символічне принесення його в жертву – усунення «негативного» політика. Такий процес веде до переоцінки цінностей та встановлення нового соціального порядку [39].

Політичне життя, яке визначає специфіку сприйняття тексту, відзначається багатогранністю та варіативністю. У зв'язку з цим зміст

політичного дискурсу має включати всі релевантні для мовця й адресата компоненти, здатні впливати як на процес породження, так і на інтерпретацію висловлювання. Одним із ключових засобів передачі цих компонентів є політична метафора, оскільки вона дозволяє через образні конструкції моделювати складні соціально-політичні явища, формувати уявлення читача та впливати на його сприйняття подій. Тому вивчення політичної метафори стає необхідним для розуміння не лише лексичних та граматичних особливостей дискурсу, а й його смислових і прагматичних стратегій.

Метафора має суттєвий вплив на когнітивні процеси людини. У політичному дискурсі вона виступає ключовим механізмом, що забезпечує появу альтернативних способів розв'язання проблемних ситуацій. Її функціональне призначення полягає у приверненні уваги аудиторії, лаконічній та зрозумілій репрезентації складних ідей чи інформації, посиленні емоційної виразності висловлювання, а також у формуванні певного політичного іміджу. Політична метафора окреслює коло можливих шляхів виходу з кризової ситуації, яке надалі враховується політиками у процесі ухвалення рішень.

Політичною вважається будь-яка метафора, що функціонує у межах політичного дискурсу. Її головне завдання полягає у мовленнєвому впливі, спрямованому на формування в адресата позитивного чи негативного ставлення до певної політичної одиниці.

Теорія політичної метафори виникла на перетині метафорології та політичної лінгвістики. Її розвиток обумовлений активним дослідженням політичної комунікації та новим розумінням метафори як засобу організації ментальних процесів і формування соціальної картини світу. Політичну метафору сьогодні розглядають як інструмент моделювання та оцінки політичних процесів і впливу на

соціальну свідомість, а в політичному дискурсі вона слугує джерелом альтернативних рішень проблемних ситуацій [14].

Роль метафори у політичному дискурсі постає багатовимірною, адже вона функціонує не лише як стилістичний засіб, а й як когнітивний механізм концептуалізації соціально-політичної реальності. Завдяки своїй здатності оживлювати офіційний текст, метафора сприяє формуванню яскравих ментальних образів, які забезпечують високий рівень наочності та підвищують ступінь утримання інформації в колективній пам'яті. Вона активізує асоціативне мислення адресата, виконуючи функції комунікативного впливу та, у певних випадках, маніпулятивного впливу на свідомість і когнітивні процеси. У структурі політичного дискурсу метафора виступає засобом інформаційної компресії, дозволяючи в стислій формі репрезентувати складні концепти, та водночас слугує маркером авторської інтенції. У межах когнітивно-дискурсивної парадигми вона розглядається як інструмент конструювання суспільної реальності, що формує рамки інтерпретації політичних подій і явищ.

Звідси випливають основні функції метафори в політичному дискурсі:

- *когнітивна* функція проявляється у здатності метафори реалізовувати пізнавальний потенціал. Вона стає особливо значущою тоді, коли необхідно образно закріпити ідеї, думки чи явища, відсутні у політичній реальності й, відповідно, позбавлені власного мовного відповідника [6, 237]. Наприклад, “*економіка – це машина*”, “*держава – це сім'я*”;
- метафора виконує *комунікативну* або *інформативну* функцію через реалізацію певних інтенцій мовця, що дозволяє акцентувати або, навпаки, послаблювати окремі смислові аспекти. У цьому контексті можна говорити про використання зниженого стилю оповіді,

коли складні політичні процеси пояснюються шляхом порівняння з простими, повсякденними ситуаціями. Такий прийом сприяє тому, щоб слухачі краще сприймали висловлювання політика відповідно до його комунікативних цілей [6, 237]. На думку О. Бабелюк, ця функція “пов’язана із необхідністю вербальної категоризації нових суспільно-політичних та військово-політичних понять” [2, 9]. Наприклад, “*політичний шторм*” → сигналізує про кризу або хаос у політичній системі;

- *прагматична* функція метафори полягає в реалізації прагнення політика приховати свої справжні наміри, поставити себе в максимально вигідному світлі, мінімізувавши або гіперболізувавши проблему з метою дискредитувати політичного опонента тощо [Там само]. Наприклад, “*зупинимо гальмування реформ*” → заклик до конкретних кроків у державній політиці;

- завдяки *маніпулятивній* функції політичних метафор різноманітні суспільно-політичні події та військово-політичні ситуації подаються у сприятливому для політика ракурсі, формуючи в суспільства бажане тлумачення. Такий маніпулятивний вплив може мати як конструктивний, так і деструктивний характер [Там само, 8];

- політична метафора виконує *емотивну* функцію, адже спонукає читача до переживань, пробуджує емпатію та сприяє глибшому розумінню. Вона “проявляється в активному спілкуванні з аудиторією, формуванні відповідних політичних поглядів, стимулюванні як позитивних, так і негативних емоцій та маніпулюванні з метою досягнення певних політичних результатів” [Там само, 8-9];

- у політичному дискурсі метафора виконує функцію *механізму генерування альтернативних способів подолання проблемних ситуацій*. Вона створює різні сценарії виходу з кризових умов, які згодом

стають об'єктом аналізу та обговорення у процесі прийняття політичних рішень [14].

Сучасна практика засобів масової інформації демонструє тенденцію до використання в політичній метафориці лексики, що раніше не була властива офіційному мовленню : молодіжного сленгу, кримінального жаргону, елементів просторіччя та інших одиниць з периферійних рівнів мови. Метафора при цьому постає не лише засобом вираження думки та її естетичної реалізації, але й інструментом концептуалізації та інтерпретації дійсності. Завдяки метафоричним моделям здійснюється трансформація мовної картини світу адресата, переглядається категоризація знайомих явищ і формується нова система їх емоційно-оцінних характеристик [14].

Отже, політичний дискурс постає складною багаторівневою системою, у якій мова виступає не лише засобом комунікації, а й інструментом влади та впливу. Проблема взаємозв'язку мови і влади, як слушно зазначає М. Блек, проявляється у драматургічному характері політичної діяльності, що функціонує у межах символічної взаємодії, де кожен актор прагне реалізувати власні цілі засобами мовлення. У цьому контексті мова стає не просто відображенням політичної дійсності, а механізмом її творення.

Особливу роль у структурі політичного дискурсу відіграє **метафора**, яка виступає не лише стилістичним прийомом, а насамперед **когнітивним інструментом моделювання соціально-політичної реальності**. Як підкреслюють О. Бабелюк та О. Кузьменко, політична метафора формує систему уявлень про події та явища, впливаючи на інтерпретаційні рамки й соціальні установки адресата. Вона сприяє конструюванню певної концептуальної картини світу, де політичні процеси подаються у доступній, емоційно забарвленій формі.

Функціональний потенціал політичної метафори є багатограним. Зокрема, вона реалізує: **когнітивну функцію**, що забезпечує осмислення та категоризацію нових суспільно-політичних явищ через знайомі образи (“економіка – це машина”, “держава – це сім’я”) [6, 237]; **комунікативну (інформативну) функцію**, яка сприяє адаптації складної політичної інформації до рівня сприйняття масової аудиторії [2, 9];

прагматичну функцію, що дозволяє політикові виражати власні інтенції, приховувати наміри або підсилювати аргументацію шляхом емоційно-оцінного впливу; **маніпулятивну функцію**, через яку здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість громадськості з метою формування бажаного образу подій чи політичних акторів [2, 8]; **емотивну функцію**, що забезпечує емоційну взаємодію між політиком і аудиторією, активізує емпатію та створює необхідний емоційний фон політичного повідомлення [2, 8-9]; **евристичну (генеративну) функцію**, яка полягає у продукуванні нових способів осмислення та розв’язання суспільно-політичних проблем [14].

Як показує сучасна практика політичної комунікації, метафора дедалі частіше виходить за межі традиційного офіційного мовлення, залучаючи елементи просторіччя, сленгу, жаргону. Це свідчить про її здатність адаптуватися до динамічних умов масової комунікації та виконувати функцію не лише естетичного, а й **концептуального інструменту формування політичної реальності**.

Таким чином, політична метафора є **ключовим елементом когнітивно-дискурсивної парадигми**, що поєднує у собі мовну, мисленнєву та соціальну складові політичної комунікації. Вона не лише відображає, а й активно **конструює політичну дійсність**, впливаючи на формування суспільної свідомості, визначаючи напрями інтерпретації подій і створюючи нові смислові горизонти у політичному дискурсі.

РОЗДІЛ II. ПОЛІТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ПОЧАТКУ XX СТ. У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

2.1. Особливості метафоризації політичних реалій в Галичині на межі XIX-XX ст.

Кінець XIX-початок XX століття був для Галичини часом значних соціально-політичних і культурних змін, які сприяли поживленню національного руху та формуванню політичної свідомості. У цей час відбувався процес становлення модерної української нації, що супроводжувався появою нових концептів і способів осмислення дійсності, зокрема через метафору. Метафоричне осмислення політичних реалій у галицькому дискурсі цього часу стало важливим інструментом не лише художнього вираження, а й формування колективної свідомості та стимулювання політичної активності.

Політична ситуація в Галичині, що входила до складу Австро-Угорської імперії, характеризувалася складним поєднанням імперських і національних інтересів. Під владою Австро-Угорщини, Галичина була регіоном із вираженою соціально-національною напругою: тут співіснували українці, поляки, євреї та інші етнічні спільноти, що формувало багатопланову соціокультурну структуру. Цей історичний контекст обумовлював виникнення специфічних мовних та художніх практик.

У публіцистичних і художніх текстах українських інтелектуалів – Івана Франка, Ольги Кобилянської, Маркіяна Шашкевича та ін. спостерігається тенденція до метафоричного осмислення влади, народу, боротьби, свободи та національної ідентичності. суспільства. Політичний дискурс набуває особливого значення як засіб формування національної самосвідомості, мобілізації суспільства та вираження колективних прагнень. Відповідно, мова політики стає не лише інструментом комунікації, а й важливим культурним феноменом, у якому

метафора відіграє роль механізму концептуалізації нових реалій. Метафора в цьому контексті виконувала не лише естетичну, а й ідеологічну функцію: через неї здійснювалася символічна інтерпретація політичної дійсності.

Метафоризація політичних понять у галицькому публіцистичному, художньому та епістолярному дискурсі цього періоду відображала прагнення осмислити складні соціальні процеси через знайомі образи, взяті з повсякденного досвіду, природи, релігії чи народної символіки. Метафора ставала способом “опредметнення” абстрактних політичних категорій – влади, нації, свободи, боротьби, державності. Вона дозволяла авторам обережно критикувати владу, висловлювати незгоду чи формулювати національні прагнення, уникати прямої конфронтації із цензурою. Наприклад, у творах Івана Франка, Маркіяна Шашкевича та Ольги Кобилянської: “І я, прикований ланцем залізним, стою...” “І руки в кожного ланці, мов гадь, обвили” (ланцюги – символ пригнічення, нерівності та втрати свободи; вони показують, що люди примушені важко працювати в умовах гноблення, але незважаючи на це, продовжують боротися) [26, 66]. “Літай, літай *сивий орле* по глибокой долині! Засилагот Ляхи листи по всей Україні...” [36, 117] (образ “сивого орла” уособлює народ, державність або волю), “Жандарми йдуть! – зойкнула з переляком і скули лася боязко вдвоє” [12, 264] (образ жандармів – пряма політична метафора влади Австро-Угорської імперії, яка з’являється раптово, викликаючи страх). Такі метафори створювали своєрідну “мову опору”, яка була зрозумілою місцевому читачеві, але формально не порушувала цензурні обмеження.

Особливо важливо відзначити роль метафори у формуванні національної ідентичності. Через метафоричні образи влади, пригноблення та національної боротьби українська інтелігенція надавала суспільству певну когнітивну карту реальності, у якій окреслювалися межі можливого

та бажаного. Це дозволяло читачеві осмислити власну соціальну роль у процесах національного відродження та відчутти себе частиною ширшого історичного контексту. Таким чином, метафора виступала не лише художнім, а й педагогічним інструментом : вона навчала, мобілізувала та згуртовувала громаду.

Метафорична репрезентація політичних процесів у формуванні колективної пам'яті та історичної свідомості українців Галичини. Завдяки метафорам абстрактні поняття – свобода, гноблення, боротьба, національна єдність – набували конкретного емоційного та образного вираження, що сприяло емоційній мобілізації читача і підвищувало політичну активність громадян. У цьому контексті метафора виступає не лише як художній прийом, але й як інструмент політичної комунікації, здатний формувати уявлення про “справедливу” або “неправедну” владу, окреслювати межі національної спільноти та визначати моральні орієнтири.

Для галицького інтелектуального середовища кінця XIX-початку XX століття характерна розвинена система політичної метафор, яка відображала процес національного самопізнання, суспільних трансформацій і пошуку колективної ідентичності. Можна виокремити кілька типологічних груп політичних метафор, що найповніше репрезентують способи осмислення політичної реальності українськими письменниками:

1. Природні метафори

Ця група метафор базувалася на образах природи – землі, дерева, кореня, води, вітру, сонця тощо. Через них осмислювалися ідеї національного відродження, духовного очищення, безперервності історичного розвитку. “Розвалилась зла руїна, Покотилася лавина, І де в світі тая сила, Щоб в бігу її спинила?” [26, 24]. У цих рядках *лавина* є центральною природною метафорою, яка уособлює силу народного

пробудження. Як природна стихія, вона нищить старий світ (імперський устрій, тиранію, застій) і створює простір для нового – символу свободи й поступу.

2. Релігійні метафори

Релігійна образність відігравала важливу роль у галицькому політичному дискурсі, зокрема завдяки глибокій укоріненості християнської традиції в культурній свідомості. Політична боротьба часто інтерпретувалася як “хресна дорога” народу, а національне визволення — як «воскресіння України». У Франковій поемі “*Мойсей*” ця метафорика набуває особливої глибини: “Народ мій, замучений, розбитий, / мов паралітик той на роздорозжж” [28, 212]. Образ пророка, який веде народ через пустелю, водночас уособлює політичне лідерство та моральну місію національного визволення.

3. Соціальні метафори

До цієї категорії належать метафори, що походили з повсякденного соціального досвіду: праця, ланцюги, кайдани, темниця, пан і раб, братерство. У вірші І. Франка “Каменярі” ліричний герой заявляє: “І я прикований ланцем залізним стою...” [26, 66]. Образ ланцюга тут символізує не лише соціальне гноблення, а й духовну несвободу, яку необхідно подолати через спільну працю.

4. Тілесні метафори

У галицькому політичному дискурсі нація часто мислилася як живий організм — із серцем, головою, тілом, що потребує гармонії та цілісності. Наприклад, “Вічний революціонер — Дух, що тіло рве до бою...” [26, 22]. Ця метафора прямо поєднує тіло й дух як складові одного національного організму. “Тіло” — це народ, маса, яка під впливом “духу” (ідей, науки, волі) пробуджується до дії. Політичний сенс полягає в тому, що нація не може бути пасивним тілом без духу — вона має ожити через усвідомлення, тобто через інтелектуальне і духовне керівництво.

5. Метафори боротьби та шляху

Окрему групу становлять метафори руху, дороги, сходження, боротьби, штурму, польоту. Вони підкреслюють динамічний характер національного процесу, спрямованість до мети та віру в історичну місію. У поезії І. Франка народ постає як “каменярь”, що “лупає сю скалу” [26, 66], тоді як у прозі О. Кобилянської метафора “*Хотівши йому вічно коритись, ми не вийшли би ніколи з темряви і з брехні!*” [13]. “Хотівши йому вічно коритись” символізує підкорення владі, тиранії або будь-якій силі, що пригнічує, а “не вийшли би ніколи з темряви і з брехні» – це метафора для несвободи, невігластва, дезінформації, духовного чи політичного поневолення”.

Таким чином, кінець XIX-початок XX століття став періодом активного національно-культурного пробудження українського суспільства в Галичині, що відбувалося в умовах складної соціально-політичної ситуації Австро-Угорської імперії. У цей час метафора перетворилася на один із провідних засобів осмислення політичної реальності, художнього вираження національної ідеї та формування колективної свідомості.

Метафоризація політичних понять у галицькому публіцистичному, художньому та епістолярному дискурсі виконувала низку функцій – естетичну, когнітивну, ідеологічну та комунікативну. Через метафору українські інтелектуали – Іван Франко, Ольга Кобилянська, Маркіян Шашкевич та інші – не лише передавали власні погляди на владу, свободу, боротьбу й національну ідентичність, а й формували у читачів уявлення про суспільні процеси, пропонуючи їм нову мову осмислення політичного буття.

Метафора стала своєрідним кодом галицького національного дискурсу: вона дозволяла говорити про заборонене, обходити цензурні

обмеження, створювати “мову опору”, зрозумілу широкому загалу. Через знайомі образи природи, релігії, соціального побуту чи людського тіла автори надавали абстрактним політичним ідеям конкретного сенсу, роблячи їх емоційно близькими й інтелектуально переконливими.

Виокремлені типологічні групи метафор – природні, релігійні, соціальні, тілесні та метафори боротьби й шляху – демонструють багатство поетичного мислення українських авторів і відображають різні аспекти національного самопізнання. Вони не лише передавали дух епохи, а й моделювали майбутнє, у якому свобода, справедливість і національна єдність постають як вищі цінності.

Отже, метафора у галицькому політичному дискурсі кінця XIX-початку XX століття була не просто художнім прийомом, а важливим інструментом політичної комунікації, пізнання й конструювання національної ідентичності. Вона сприяла формуванню історичної пам’яті, мобілізації суспільства та перетворенню національної ідеї на спільний духовний орієнтир. Саме через метафоричне осмислення світу українська інтелігенція цього періоду змогла не лише виразити національні прагнення, а й закласти ідейні підвалини майбутнього державотворення.

2.2. Франко як мислитель, публіцист і політичний діяч

Іван Франко – постать виняткової масштабності, чия діяльність охоплює майже всі сфери духовного життя українського народу другої половини XIX- початку XX століття. Як мислитель, публіцист і політичний діяч, він залишив глибокий слід не лише в українській культурі, а й у розвитку суспільно-політичної думки свого часу.

Франко вирізнявся широтою інтелектуальних інтересів і глибоким філософським світоглядом. Його погляди формувалися під впливом європейського раціоналізму, позитивізму та соціалістичних ідей, але він ніколи не був догматиком. Франковий “невгасимий інтелектуалізм

ламає один за одним старі авторитети, прокладає нові шляхи, зіставляє різні концепції буття, застосовує різні методології пізнання, невпинно нуртує в ширину і глибину, переоцінює і переосмислює, шукає істину і стремить до ідеальності, а все лише для одного – для збагачення Духу, для самоствердження себе як Особистості і довколишньої громади як Нації” [3, 15-16].

Франко намагався поєднати наукове пізнання світу з етичними та національними засадами. У своїх філософських роздумах він багато уваги приділяв проблемі людини – її свободи, гідності, права на щастя та творчий розвиток. Його гуманізм мав глибоко соціальний характер: Франко вважав, що справжній поступ суспільства можливий лише тоді, коли звільниться не лише нація, а й кожна особистість у ній. Так, на думку В. Бодак та Н. Биців, “проблематика національного, особистісного звільнення у соціально-філософській спадщині І. Франка пов’язана, зокрема, з проблемами освіти та виховання, розв’язання яких і в часі І. Франка, і в сьогоденні є чинником розвитку потреб, інтересів та цінностей кожної людини, формування національної самосвідомості та самовизначення” [4, 17].

“Франкові, як і будь-якому новаторові, таки доводилося інколи “йти на вістрі” літературного процесу, а отже, бути керманичем для тих поколінь письменників, які йшли слідом” [10, 417]. Як публіцист, Іван Франко проявив себе як видатний аналітик суспільно-політичних явищ і глибокий мислитель свого часу. Його численні статті, нариси та промови, опубліковані в таких виданнях, як “Громадський друг”, “Світ”, “Житє і слово”, “Літературно-науковий вістник” та багатьох інших, стали взірцем критичного мислення й громадянської позиції. У своїй публіцистиці Франко рішуче виступав проти соціальної несправедливості, національного та політичного гноблення, духовного застою й моральної деградації суспільства. Він наголошував на необхідності освіти,

формування національної самосвідомості, розвитку науки та культури, активної участі українців у громадському й політичному житті.

Не менш вагомою є його поетична творчість, у якій Франко поєднав громадянські, філософські й ліричні мотиви. Його поезія стала могутнім виразом прагнення до свободи, правди й гідності людини. У збірках “З вершин і низин”, “Мій ізмарагд”, “Зів’яле листя”, “Semper tiro” та інших поет виявив надзвичайну майстерність у поєднанні глибокого інтелектуального змісту з художньою досконалістю форми. Його вірші надихали сучасників на боротьбу за національне відродження, пробуджували віру в духовну силу українського народу.

У своїй діяльності Іван Франко поєднував ґрунтовний науковий підхід із виразним моральним та громадянським запалом. Його публіцистика й політичні погляди не були відстороненими теоретичними роздумами – вони безпосередньо відображали потреби, страждання та прагнення українського народу. Франко був переконаний, що будь-яка інтелектуальна чи культурна діяльність повинна служити суспільству та сприяти реальному покращенню життя людей. Ідея “служіння народові” для нього не обмежувалася гаслом – вона стала моральним обов’язком, який визначав зміст і спрямування всієї його творчості:

“Не пора, не пора, не пора
Москалеві, ляхові служить!
Довершилась України кривда стара –
Нам пора для України жить!” [22, 69].

Політична діяльність Івана Франка також була спрямована на визволення українського народу з-під колоніальної залежності та утвердження його права на самовизначення. Франко був одним із засновників Русько-української радикальної партії – першої політичної організації на українських землях, що відкрито виступила за соціальне визволення і національну самостійність. У своїх політичних поглядах він

пройшов складну еволюцію – від захоплення соціалістичними ідеями до прагматичного реалізму, який поєднував соціальну справедливість із національним поступом.

Важливою рисою Франкової політичної філософії була віра у силу освіти, науки й праці. Він бачив майбутнє українського народу не у сліпому наслідуванні чужих моделей, а у свідомому, органічному розвитку власної нації на засадах європейських цінностей: “Без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, без перейнятого освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства, яке могло би бодай на першій гарячій порі заспокоювати всі духові потреби величезної маси, без преси, яка могла б ясно держати і систематично боронити стяг національ-ності та приложено до місцевих потреб, свободної куль-турної праці, без надії на сильну фалангу вповні свідомих і на висоті сучасної освіти стоячих репрезентантів у законодатних тілах, і без міцної опори в масах народу та інтелігенції навіть для тих немногих репрезентантів, що забажають вповні відповісти своїй національній і культур-ній задачі, наша Україна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть dokonувати своїх експериментів” [24, 14]. Особливе місце в його політичній концепції посідає ідея “освіченого народу”. Франко був переконаний, що національне відродження неможливе без загального піднесення рівня освіти, без формування інтелектуальної еліти, здатної керувати суспільними процесами. Він розглядав освіту не як привілей обраних, а як необхідну умову для становлення демократичної держави та соціальної справедливості. Ця ідея тісно переплітається з його вірою у творчі сили людини, у здатність кожного через працю, знання та моральне вдосконалення змінювати світ. Як мислитель, Франко наголошував на

необхідності гармонійного поєднання національного і загальнолюдського, що робить його ідеї актуальними й сьогодні.

Не менш показовим є ставлення Франка до проблеми мови як одного з ключових чинників національної ідентичності. Він послідовно виступав за розвиток української мови як основи культурного відродження, вбачаючи в ній не лише засіб комунікації, а й духовну сутність народу. У своїх статтях він наголошував, що мова – це “душа нації”, і без неї не може існувати ані національна література, ані власна система освіти, ані повноцінне суспільне життя. Саме тому Франко закликав до створення українських шкіл, популяризації рідного слова у пресі та науковій діяльності, вважаючи це запорукою культурної незалежності.

Отже, Іван Франко постає як цілісна постать мислителя, публіциста й політичного діяча, чия діяльність охоплює всі ключові сфери духовного і суспільного життя українського народу кінця XIX-початку XX століття. Його філософські погляди ґрунтувалися на поєднанні раціонального пізнання світу з етичними та гуманістичними засадами. Франко утверджував ідею свободи, гідності та творчого розвитку особистості, розглядаючи людину як головну рушійну силу суспільного прогресу. Його думки про гармонію між національним і загальнолюдським свідчать про зрілість світогляду та глибину інтелектуального пошуку.

Як публіцист і громадський діяч, Франко виступав за духовне й національне пробудження українського народу. У своїх статтях і промовах він послідовно відстоював необхідність освіти, формування національної самосвідомості, соціальної справедливості та свободи слова. Його публіцистика вирізнялася глибиною аналізу, громадянською мужністю та моральним пафосом. Для Франка слово було зброєю у боротьбі за визволення народу – засобом пробудження свідомості, виховання активної, мислячої особистості.

У політичній діяльності Франко прагнув до створення умов для самостійного розвитку української нації. Як співзасновник Русько-української радикальної партії, він поєднав соціальні ідеали з національним поступом, виступаючи за “освічений народ”, спроможний творити власну державу. Особливу увагу мислитель приділяв ролі мови, освіти та праці як основ національної сили. Таким чином, Франко постає як мислитель-гуманіст європейського масштабу, чиї ідеї про свободу, культуру, мораль і націю залишаються актуальними для сучасної України.

2.3. Відображення політичної дійсності у Франковому тексті

Політична тематика посідає важливе місце у творчій спадщині Івана Франка, оскільки саме через художнє слово письменник прагнув осмислити суспільні процеси свого часу та вплинути на формування національної свідомості українського народу. Його тексти відображають складну політичну дійсність кінця XIX-початку XX століття, з її суперечностями, боротьбою за соціальну та національну емансипацію, а також спробами знайти модель майбутнього розвитку українського суспільства.

Політична дійсність другої половини XIX століття, позначена кризою національної самосвідомості та боротьбою за громадянські права, знайшла глибоке і багатогранне відображення у творчості Івана Франка. Як мислитель, публіцист і письменник, він уважно аналізував суспільно-політичні процеси свого часу, викриваючи механізми маніпуляції свідомістю, фальшиві риторичні стратегії та лицемірство політичних еліт. Франко не лише описував реалії свого часу, а й активно формував політичний дискурс, спонукаючи читача до критичного осмислення бездержавності, соціальної нерівності й моральної деградації влади. Його тексти стали своєрідним дзеркалом політичної культури епохи, у якому

відбилися суперечності суспільного розвитку та прагнення українців до самоусвідомлення і свободи.

Франко сприймав політику не лише як сферу державного управління, а насамперед як прояв моральних і духовних засад нації. У його художніх творах – від поезії до публіцистики – політична проблематика поєднується з етичними та філософськими мотивами. Зокрема, у поезії збірки “*З вершин і низин*” письменник осмислює місце інтелігенції в боротьбі за народні права, а також критикує пасивність і безвідповідальність соціальних груп, що відсторонюються від суспільної діяльності. Так у сатиричному вірші “Ботокуди” висміює сліпе захоплення європейською культурою та політичними ідеями, протиставляючи їм “своїх”, “рутенських” (тобто українських) людей: “Ботокуди – мудрі люди! Що там ваші європейські Ліберали, націонали - Кращі в нас свої, рутенські! Не хвалися ж ти, Європо! Шкода твоїх праць і трудів! Що там маєш, те і маєш, Та не маєш ботокудів” [26, 153]. У віршах “Гімн” (“Вічний революціонер”), “Каменярі” виявляється не лише революційний пафос, але й глибока віра в силу колективної дії та моральну місію особистості у творенні майбутнього.

Ще у 1880-х роках І. Франко продемонстрував ґрунтовний підхід до аналізу політичної мови. Він не лише розкривав, так би мовити, «закулісся» політичного життя, а й формував у українського читача критичне ставлення до бездержавної політичної реальності, надаючи йому своєрідний інструмент для розуміння політичних процесів та інтересів [38, 132].

Безумовно, у дискурсивних практиках кінця ХІХ-початку ХХ століття арсенал політико-технологічних засобів був значно скромнішим, ніж у сучасних засобах масової інформації; навіть самого поняття *психотехнології* тоді ще не існувало. Проте політична мова, як у

минулому, так і сьогодні, зберігає типологічну й функційну подібність, що проявляється у боротьбі за владу [Там само].

Вражають пророчі ідеї мислителя, які постають як системна ідеологічна протидія маніпулятивним стратегіям і тактикам – як минулим, так і сучасним. Не випадково політичне мислення І. Франка та його лінгвополітологічні погляди наголошують на соціально-психологічних особливостях мови. Зокрема, у статті “Критичні письма о галицькій інтелігенції” (1878) науковець і публіцист аргументовано й глибоко аналізує та розкриває механізми маніпулятивних стратегій і тактик, що застосовувалися, серед іншого, західноєвропейськими лібералами [38, 133].

І. Франко чудово розумів ті ідеологічні пастки, у які могло потрапити політично ще не сформоване українство. Тому, застосовуючи аналітичну точність лінгвополітолога, він робив глибокий аналіз ідеологічних моделей комуністів, соціалістів чи соціал-демократів і викривав їхню подвійність та фальшиву сутність у державному “кермуванні”. Попри демократичну форму та мову, у реальній політичній практиці таке “кермування” неминуче перетворювалося б на деспотизм: “В теорії свобода, рівність, братерство, а на ділі “святе право власності”, “вільна угода” з молодим робітником, а кінець кінців одне велике, широке і глибоке “я”, котре обнімає, прикриває і задавлює всю прославлену свободу” [29, 80].

Його глибоке політичне бачення та історична інтуїція дали змогу сформулювати таке розуміння: соціально-психологічна характеристика “народної держави” у Франка різко контрастує з риторикою політичних доктринерів. Їхня політична мова виступає лише словесною декорацією, покликаною маніпулювати мовною свідомістю суспільства й утверджувати соціальну владу: “Поперед усього та всеможна сила держави налягла би страшенним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка.

Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною. Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою” [32, 341].

І. Франко, завдяки своєму аналітичному розуму та історичній інтуїції, зміг побачити в доктринах соціал-демократів і лібералів вигідну для них систему ідеологем. За їхньою словесною, замаскованою оболонкою він розпізнав їхню подвійність і лицемірну сутність. Те, що він помічав і розшифровував, Франко передавав своєму читачеві: коли його думка набувала саркастичного відтінку, мислитель використовував максимально виразні, відкриті засоби [38, 136]: “Я не силую”, “я маю”, “мені вільно” – ось вічний рефрен усіх ліберальних бесід. Кождий старається якнай-більше поля займати для власної свободи, а до других йому байдуже, – як “маєш” і ти, займай собі, а “не маєш”, ну, то про мене вільно ти втопитися, вільно й повіситися, – у нас прецінь силування нема, ми ліберали” [29, 80].

Політична діяльність західноєвропейських лібералів викликає у Франка скептичне ставлення, насамперед через удаваний пафос їхніх теоретичних міркувань і нещирість комунікативної поведінки, спрямованої на приховування подвійної натури. Ця дволикість виразно постає зі спостережень автора, у яких він окреслює «важніші ціхи західноєвропейського лібералізму” : “Передовсім – неозначеність основного поняття свободи, а з другого боку, тісне, сліпе самолюбство, – а відси, конечно, виходить багато напівсмішних, напівсумних супротивностей межи словами а ділами. В бесіді вони часто люблять широкі, розмашні фрази, грімкі слова, а на ділі вони крайні матеріалісти,

консерватисти та самолюби. Сесея дволичність підточує і підгризає всю їх натуру в самій глибині і видна в кожному їх поступі, надає всім їх ділам ціху нерішучості, необдуманості і недовговічності” [32, 80].

Франкові погляди на природу виникнення тоталітарного суспільства стали одним із ключових орієнтирів для сучасної політології. Навіть більше, “пророчі застереження та науково обґрунтовані висновки героїчного інтелекту Івана Франка” [32, 123] завдяки своїй націєтворчій спрямованості, політичній далекоглядності та методологічно-пізнавальному потенціалу його дискурсивної практики заклали основу для формування української політичної лінгвістики [38, 135].

Соціально-психологічні портрети політичних комунікантів, створені Франком, допомагали українському читачеві розпізнати за мовними засобами – особливо прихованими – особливості політичної поведінки влади, її ідеологію, спрямовану на легітимацію [32, 135-136] “всевладдя керманічів – незалежно від того, спадкових чи обраних – над мільйонами громадян народної держави” [Там само, 342].

Іван Франко послідовно й принципово критикує явище, яке сьогодні у політології називають популізмом. Він наполягає на тому, щоб бути справжнім суб’єктом політики, слід зрозуміти основні закони політики [38, 138].

Достовірність зображення, фактичність, щирий і навіть пристрасний тон звернення до читача надавали його публіцистичним творам рис наукових роздумів, сповнених глибокого переживання за долю людини, нації та держави.

У публіцистичних працях Франко аналізує реалії Галичини під владою Австро-Угорщини, звертаючи увагу на обмеження політичних прав українців, економічну залежність та відсутність єдності між національними силами. У статтях “*Що таке поступ?*”, “*Поза межами можливого*” та інших він пропонує раціональне бачення політичного

розвитку, наголошуючи на необхідності самовиховання народу, освіти та громадянської активності як основ національного відродження.

Отже, політична тематика у творчості Івана Франка відіграє ключову роль у відображенні суспільної реальності кінця XIX-початку XX століття. Через художнє слово письменник не лише описував політичні процеси свого часу, а й формував у читача критичне ставлення до бездержавності, соціальної нерівності та моральної деградації влади. Його тексти постають як своєрідне дзеркало політичної культури епохи, де відображені суперечності розвитку українського суспільства та прагнення народу до самоусвідомлення, свободи і національної емансипації.

Франко розглядав політику не лише як сферу державного управління, а насамперед як прояв моральних і духовних засад нації. У його поезії, публіцистиці та наукових статтях політична проблематика органічно поєднується з етичними, філософськими та соціально-психологічними мотивами. Через аналіз політичної мови та критичне висвітлення подвійності і лицемірства політичних еліт він давав читачеві інструменти для усвідомлення механізмів маніпуляції та соціально-політичних ризиків.

Особливе значення Франко надавав соціально-психологічній характеристиці “народної держави”, контрастуючи реальні потреби народу з декларативними гаслами політичних доктринерів. Його пророчі ідеї та глибока політична інтуїція дозволяли передбачати ризики тоталітарних практик та популістських стратегій. Завдяки цьому творчість Франка є не лише художнім відображенням політичної дійсності, а й науково обґрунтованим аналізом політичних процесів, що має цінність для сучасної політології та політичної лінгвістики.

Таким чином, Франко виступає не лише літературним мислителем, а й інтелектуалом-націєтворцем, який через художнє та публіцистичне слово формував національну свідомість українців,

пропонуючи раціональні моделі розвитку суспільства, спрямовані на освіту, громадянську активність та самовиховання народу. Його політичні тексти зберігають актуальність і сьогодні як приклад глибокого аналізу суспільних процесів, критичного мислення та моральної відповідальності інтелігенції.

РОЗДІЛ III. МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙНОСТІ У ФРАНКОВОМУ ТЕКСТІ

3.1. Антропоморфна метафора політики (образи тіла, хвороби, зла та очищення)

Метафорична концептуалізація політичного буття у Франка постає як оригінальна система світотворення та смислотворення. Вона виявляється через типові метафоричні сценарії, органічно вплетені у тканину його мовного мислення. Суспільно-політичні явища, процеси й дії письменник найчастіше осмислював у антропоцентричних і антропоморфних категоріях, тобто через призму людського “образу і подоби”. Завдяки метафорам тілесності складний і багатовимірний політичний світ ставав ближчим і зрозумілішим, набуваючи рис живої істоти [38, 188]. істоти: політичний розум [32, 210]; стерти з лиця землі [32, 218]; простягнути до нас руку згоди [Там само, 220]; нагромадження багатства в одних руках [Там само, 281]; руки всієї нації [Там само, 290]; обняти своїми раменами всю землю [Там само, 209]; багатства зібрані в немногих руках [Там само: 323]; обняти душею всю Україну [Там само, 425]; ідейна фізіономія Драгоманова [Там само, 432].

Переконливість “тілесних” метафор посилюється тоді, коли вони відображають внутрішній психологічний стан людини. Вищі “рівні” людської психіки виражаються через метафоричні значення лексем *розум* (ум) і *серце*. Наприклад, високі революційні уми [Там само, 293]; ідеали... можуть запалювати серця широких кругів людей [Там само, 284]; викормлені сердечною кров’ю народу [Там само, 219]; “...се знання прадавнє Відчути треба, серцем зрозуміть” [27, 173]. Франкова оригінальна метафора “*рости серцем*” наділяє слово *серце* глибоким екзистенційним змістом – як символ невгамовного прагнення до духовного зростання. Ідея кордоцентризму є невід’ємною складовою його мислення та смислотворчого дискурсу [38, 189].

Іноді у Франковому тексті можна спостерігати протиставлення метафор зі спільним концептом. Наприклад використання “розум” у протилежних значеннях: “Пробуйте ви так званому “здоровому *хлопському розумові*” втолкувати, що відьма не може літати на кочерзі, не може перекидатися в собаку, не може доїти жаб і ящірок” [32, 277]. “Значить – *простий хлопський розум* не може бути ніяким критерієм в питанні про межі можливого і неможливого, так як і загалом в жоднім питанні, що вимагає дрібнішого досліду і ширшої практики [...] Ми не міркуємо, що сей розум ані не простий, бо його кривили і кривлять тисячні упередження і самообмеження його кругозору, ані не здоровий, бо він властиво здобуток тисячних генерацій і розумових течій, не раз дуже хорих і уломних” [Там само, 278]. Протилежна за змістом оцінка одного й того ж явища в полемічному дискурсі створює семантичний контраст. За допомогою метафоричного образу “простого, здорового хлопського розуму” автор виражає своє ставлення до поширеної в політичній риторичі ідеологеми, що ґрунтується на спрощених, примітивних уявленнях про події та явища. Такі інтерпретації майже не мають спільних рис із первинним значенням терміна *розум* – здатністю людини мислити, відображати й пізнавати об’єктивну дійсність [38, 190].

Об’єктом постійного аналізу Франка як політолога була політична діяльність польської влади. Він гостро засуджував її асиміляційну політику щодо українців, викриваючи подвійні стандарти “шляхетської рецепти”, яка лише удавано проголошувала лібералізацію політичного життя. З метою ефективнішого взаємозв’язку між політичним текстом і читачем автор уживає метафори, пов’язані з тілом (око, шлунок, жолудок) [38, 191]. Наприклад, “Змодифікована шляхетська рецепта ось яка: поступати обережно, давати народові просвіту про око, добробут про око, самостійність про око... аби народ сими про око благадатыми не попсував собі жолудка” [32, 323].

У політичному дискурсі Франка можна простежити метафоричну модель “суспільство як організм”, у якій народ постає живим тілом, а державні інституції – його органами. Зanedбаність, хвороба чи параліч цього організму символізують деградацію політичної системи. Негативні явища політичного життя, а також критична характеристика його суб’єктів і об’єктів часто подаються у Франковому тексті через компоненти сценарію “хвороби” чи “патології” [38, 196]: “слабість економічна і політична; дивна апатія і знеохота до українства; хоробливий сентименталізм фантастів; дегенерація цілих поколінь; засліплені своєю партійною вузькоглядністю; культурний застій; громадські, суспільні слабості; шалений культ Наполеона; фатальною сліпотою здаються бути поражені ті провідники Польщі і щодо вибору союзників та помічників; болюче противенство між бідними та багатими; день і ніч сліпають та надриваються інші робітники... гарячково невпинною працею; найтяжча рана теперішнього порядку; корчі ненависті; лихорадочне напруження умів; правительсто сліпе та ін.” [Там само].

Прояви політичного впливу на людину (або народ) та її внутрішній стан часто також описувались за допомогою медичної термінології в Франковому тексті. Використані в політичному контексті, ці терміни набувають додаткового змісту – політичного значення чи відтінку [Там само, 197]. Позитивне авторське забарвлення політоніма *радикалізм* пов’язане з політичною діяльністю Івана Франка, який у 1890 році разом з однодумцями заснував Українську радикальну партію. Її ідейні засади спиралися на соціалістичні принципи, що згодом (після 1918 року) набули в більшості європейських країн форми поміркованої соціал-демократії [38, 198]: “[Селяни] мусили викрастися з-під панського ока, бо їх пильно стережено, щоб не заразилися радикалізмом, а вони, проте, повезли його насіння з собою по селах” [34, 223].

Використовуючи патологічні метафори на кшталт “політичний нерозум” і “недоумство політичне” [32, 208] для характеристики імперської колоністичної ідеї, Франко розкриває її деструктивну, антиукраїнську сутність, знову ж таки послуговуючись категоріями будівництва, де ключовий елемент сценарію відбудови набуває протилежного, негативного смислового відтінку.

Мислителя постійно непокоїло й обурювало явище галицького москвофільства, яке він розглядав як одну з форм малоросійства. Він глибоко й проникливо розкрив ментальні причини духовного та мовного відступництва значної частини галицького суспільства, частково використовуючи фізичні асоціації для їх пояснення. Франко охарактеризував псевдопатріотичну діяльність москвофілів і властиву їм комунікативну мімікрію через фізичну метафору – “язикове роздвоєння” [33, 267].

У цьому контексті Франко демонструє не лише усвідомлення політичних і соціальних хвороб, а й потребу в очищенні та відновленні суспільства. Він закликає до активної позиції, до морального та духовного очищення, що є передумовою оздоровлення нації. Як зазначає сам автор: “Але що ж робити інтелігенції, котра не хоче вертати на зад? Хиби нашого суспільного життя, сумне положення нашого народу – се факти аж надто очевидні. Вони мусять кожному *впасти в очі і в серці* кожного щирого чоловіка мусять збудити важке питання: а що ж на то зарадити? Що нам на то робити?” [32, 148]. Метафора “впасти в очі і в серці” поєднує раціональне та емоційне сприйняття, символізуючи повне усвідомлення суспільних проблем. Очі у цьому образі відображають видимість фактів, серце – моральне та духовне реагування на них. Через таке поєднання Франко підкреслює необхідність не лише бачити, а й відчувати хиби суспільства, що спричиняє потребу діяти.

Антропоморфна метафорика у політичному дискурсі Івана Франка становить цілісну систему смислотворення, у якій політичне буття осмислюється через категорії тілесності, хвороби, зла й очищення. Такий підхід зумовлений особливостями Франкового мислення, що поєднує гуманістичну, філософську та соціально-аналітичну перспективи. Політичний світ у його текстах постає не як абстрактна структура, а як жива істота – з розумом, серцем, тілом і внутрішніми недугами.

Метафори тілесності (руки, очі, обличчя, серце) виконують важливу когнітивну та комунікативну функцію: вони конкретизують політичні явища, роблячи їх ближчими й зрозумілішими для читача. Через ці образи Франко не лише унаочнює складні політичні процеси, а й формує певну етичну опозицію – між “здоровим” і “хворим” станом суспільства, між “живою” і “мертвою” ідеєю.

Особливе місце займає **медична метафорика**, що репрезентує політику як організм, схильний до хвороб і патологій. Такий образ дає змогу письменникові говорити про соціальні вади, моральну деградацію, політичну апатію, використовуючи мову фізіології. “Сліпота”, “слабкість”, “хоробливість” у Франковому дискурсі – це не лише метафори, а й засоби соціальної критики, які розкривають діагноз епохи. Водночас образи лікування, оновлення, очищення натякають на можливість оздоровлення політичного організму – через працю, освіту, національну єдність і моральне відродження.

Антропоморфна модель політики у Франка є не просто стилістичним прийомом, а відображенням його глибокого переконання в органічному зв’язку людини й суспільства. Здоров’я держави ототожнюється зі станом її громадян, а хвороби політичного тіла – з духовною сліпотою, байдужістю та моральною дегенерацією.

Таким чином, антропоморфна метафора у політичному дискурсі Івана Франка виконує кілька взаємопов’язаних функцій:

- **когнітивну** – допомагає осмислити складні політичні процеси через людське тіло й психіку;
- **оцінну** – виражає морально-етичне ставлення автора до суспільних явищ;
- **прагматичну** – формує вплив на читача, стимулюючи критичне мислення та потребу дії;
- **естетичну** – надає політичному тексту образності, символічної глибини та художньої сили.

Загалом Франкова антропоморфна метафорика відображає його бачення політики як морального й духовного організму, у якому відбиваються всі риси людської природи – розум, серце, слабкість і здатність до відродження. Саме через мову тіла, хвороби та очищення Іван Франко розкриває найглибші механізми політичного буття, перетворюючи політичну публіцистику на філософсько-художній акт пізнання суспільства.

3.2. Політичний концепт “революціонер” як складова метафоричної картини світу І. Франка

Політична складова Франкової концептосистеми ґрунтується на синтезі ідей соціального поступу, свободи особистості, колективної відповідальності та духовної зрілості. Франко мислить політику не лише як боротьбу за владу чи соціальні права, а передусім як морально-етичну категорію, тісно пов’язану з ідеєю внутрішнього вдосконалення людини та спільноти. У цьому контексті політичне набуває у Франка філософського виміру: воно постає як процес творення сенсу, упорядкування хаотичної дійсності, пошуку справедливого ладу.

Франкова система понять – це не статичний набір категорій, а динамічна мережа концептів, які взаємодіють між собою, створюючи цілісну світоглядну картину. Концепти *революціонізму*, *“цілого чоловіка”*, *народу*,

нації та *поступу* функціонують як смислові осі його політичного мислення. Через них Франко вибудовує власну метафоричну модель історії — як безперервного руху від темряви до світла, від неволі до свободи, від хаосу до гармонії.

Особливістю Франкової концептосистеми є поєднання раціоналістичного підходу з глибоким гуманізмом. Його модерність полягає не лише в інтелектуальному зв'язку з європейськими ідеями позитивізму, соціалізму чи лібералізму, а й у спробі переосмислити їх у національному контексті. Франко відчуває необхідність створення нової мови політичного мислення, здатної передати досвід колоніального поневолення, соціальної нерівності та духовного пошуку українського народу. Саме тому в його творах політична метафора стає засобом не лише художнього вираження, а й інструментом формування модерної політичної свідомості.

Важливо, що Франкова концептосистема є також способом світотворення — вона конструює уявний всесвіт, де політичне, моральне та духовне взаємопов'язані. У цьому світі історія мислиться як етичний процес, а людина — як активний співтворець нового суспільного ладу. Франкова мова політики — це мова символів і метафор, у якій поняття *воля*, *боротьба*, *світло*, *народ*, *праця* набувають онтологічного виміру. Саме завдяки цій метафоричній структурі політична думка Франка переходить від рівня ідеологічного до рівня філософського — вона стає способом осмислення буття нації у світі.

Франкова концептосистема — це не лише відображення модерних ідей своєї доби, а й активний засіб смисло- й світотворення. Вона формує нову парадигму українського політичного мислення, у якій поєднуються раціональний аналіз соціальних процесів і глибоке усвідомлення духовних засад людського існування. У цьому сенсі Франко виступає не лише як поет і мислитель, а як творець модерного політичного

світогляду, який заклав підвалини для подальшого розвитку української гуманітарної думки XX століття.

Одним із ключових складників Франкової концептосистеми є концепт революціонізм, який постає не лише як політичне чи соціальне явище, а насамперед як світоглядна домінанта мислителя. У творчості Івана Франка революціонізм функціонує як форма духовного пробудження, морального оновлення та суспільного поступу. Його революційність – це не заклик до руйнування, а до перетворення й визволення: індивідуального, національного й людського.

Франків революціонізм формувався на перетині кількох ідейних систем – європейського соціалізму, народництва, позитивізму та християнського гуманізму. У такий спосіб він набуває модерного змісту, оскільки пов'язує революцію не лише з класовою боротьбою, а з внутрішньою еволюцією людини.

Концепт революціонізму у Франка постає як метафора духовного оновлення та соціального пробудження. Йдеться не лише про політичну революцію, а й про морально-інтелектуальну трансформацію суспільства. У цьому сенсі Франко виступає як мислитель-модерніст, що поєднує ідеї Просвітництва з романтичним прагненням до національного відродження.

У поезії “Гімн” підкреслюється, що революціонер – це насамперед “Дух, що тіло рве до бою...” [26, 22]. Саме це значення слова *революціонер*, виражене у Франковому фразеологізмі *вічний революціонер*, слід вважати первинним і базовим у семантичній ієрархії цього поняття. Адже будь-яка дія чи вчинок, зокрема революційний, у своєму екзистенційному вимірі живиться духом. Водночас образ *вічного революціонера* не обмежується лише ідеєю духу – у ньому втілене цілісне Франкове розуміння іманентної природи національного менталітету, складниками якого є “дух, наука, думка, воля” [26, 22]. Франко створює

алегоричний образ духу революції, який уособлює вічне прагнення до правди, свободи, прогресу. Цей дух – концепт модерного руху історії, нескінченного вдосконалення людини й суспільства. Він підкреслює, що революція – це не кінцева подія, а безперервний процес духовного розвитку. Тут революціонізм – онтологічний принцип буття, вічна боротьба за ідеал. Образ каменярів – символ революційного покоління, яке “лупає сю скалу” заради майбутнього. Революційність тут постає як самопожертва заради народу: “Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод Не спинить вас...” [Там само, 66]. Каменярі не є руйнівниками – вони будівничі нового шляху. Це ідея конструктивного, етичного революціонізму. У поемі Франко трансформує революціонізм у духовно-національний вимір. Мойсей – пророк, який веде народ до волі, але народ не готовий до революційної свідомості: “Народе мій, замучений, розбитий, Мов паралітик той на роздорожжу...” [28, 212]. Революція у Франковому баченні – просвітницький акт, оновлення духу через пізнання, віру, жертвність.

Думки мислителя, пройняті імперативом “мусимо”, уточнює зміст концепту революціонізм, поєднуючи його з поняттями обов’язку та громадянського сумління, тобто з морально-етичним вибором [38, 285]. Уся “культурно-національна стратегія І. Франка” пронизана духом революційності, спрямованої на глибоке оновлення національного життя. Провідною силою модернізаційних процесів виступає національна ідея та громадянська свідомість, “громадянський обов’язок” [38, 286].

Політичний концепт “революціонер” у світоглядній системі Івана Франка виходить далеко за межі суто політичного чи соціального визначення. Це морально-філософська категорія, що втілює ідею духовної активності, внутрішнього оновлення та етичного самоствердження людини. Революціонер у Франковій метафоричній картині світу – це символ неупинного руху, втілення морального імперативу до дії, носій ідеї

поступу, який долає хаос і неволю не шляхом руйнування, а через працю, просвіту, жертівність і пошук істини.

Франкове розуміння революційності нерозривно пов'язане з його антропологічним ідеалом “цілого чоловіка” – гармонійної, духовно зрілої особистості, здатної діяти на основі внутрішнього морального закону. Через цей концепт мислитель переосмислює саму сутність революції: вона стає не актом насильства, а формою морального вдосконалення суспільства, втіленням вічної боротьби за свободу духу.

Важливо, що Франків революціонізм має національно-визвольний та гуманістичний вимір. Його метафорика – “вічний революціонер”, “каменярі”, “світло” – формує символічну модель українського шляху до духовної й політичної зрілості. Через поєднання біблійних, філософських і соціальних образів Франко творить нову мову українського модерного мислення, у якій поняття революції стає не лише політичним, а й екзистенційним принципом буття народу.

Отже, концепт “революціонер” у Франковій метафоричній системі виступає:

- як морально-етичний імператив, що спонукає до дії;
- як символ внутрішнього пробудження людини та нації;
- як метафора духовного поступу;
- як смислова вісь модерного українського світогляду, що

поєднує раціональне та духовне начала.

Цей концепт не лише структурує Франкову політичну картину світу, а й формує модель національної самосвідомості, засновану на ідеї постійного оновлення, відповідальності та активної участі у творенні історії. Саме через образ “вічного революціонера” Франко закладає підвалини етико-гуманістичної парадигми українського модерного мислення, що згодом стане одним із визначальних чинників розвитку української політичної філософії ХХ століття.

3.3. Концепти “народ” і “нація” у метафоричній моделі світу І. Франка

Проблематика осмислення концептів *народ* і *нація* є центральною у сучасних лінгвокультурологічних, філософських та соціолінгвістичних дослідженнях. Ці поняття відображають не лише політичні чи етнічні категорії, а й глибинні культурні смисли, що формують колективну ідентичність. У мовній картині світу вони часто виступають взаємопов'язаними, але не тотожними явищами: *народ* позначає спільність, об'єднану спільним походженням, мовою та традиціями, тоді як *нація* уособлює вищий етап розвитку цієї спільності – усвідомлену політичну, культурну та духовну єдність.

Ідея перетворення народу на націю у художньому та публіцистичному дискурсі часто реалізується через антропоморфні метафори, що дозволяють конкретизувати абстрактне поняття колективної спільноти. Такий підхід відображає органічне уявлення про народ як живий, цілісний організм, у якому кожен індивід виконує власну функцію, а сукупність індивідів утворює гармонійну єдність.

У метафоричній інтерпретації Івана Франка народ постає як “великий і свідомий своєї сили організм” [35, 218], що символізує не лише фізичну цілісність, а й духовну зрілість, пробудження національної свідомості. Через образ організму автор підкреслює, що народ, усвідомлюючи власну силу та ідентичність, переходить на якісно новий рівень свого розвитку – стає нацією, здатною до самовизначення, творення державності та культурної самореалізації [38, 331].

У політичному дискурсі Франка ці образи послідовно набувають метафоричного значення, пов'язаного з політичною сферою. Так, мислитель зазначає: “найтяжча рана, котра тепер обезсилює наступ в Галичині, – це розчетвертовання нашої землі і нашого народу і цілковита відірваність наша від величезної маси братів наших за кордоном”

(“Теперішня хвиля а русини” [35, 218]). Далі Франко запитує: “Чи ця рана не може бути загоєна? Раз тільки лиш ослабне, розділяючи нас, кордон, а ми зовсім іншими очима змогли б глядіти на світ і на людей, тоді ми сміло змогли б вважатися народом” [Там само], [38, 332]. Семантичне наповнення метафори “організму”, з яким ототожнюють націю, зазнало суттєвих змін: крім ознаки “культурне життя”, воно збагатилося семою, що особливо важлива для розуміння поняття нації, – “здатністю до самостійного політичного існування”. Як уточнює І. Франко, це означає, що організм нації має бути “стійким до асиміляційного впливу інших народів, якими б методами він не відбувався, водночас відкритим до поступового й максимально швидкого засвоєння загальнолюдських культурних надбань, без яких сьогодні жодна нація і навіть найбільш сильна держава не здатні вижити” [32, 404], [38, 332]. Серед основних інструментів конструювання політичного дискурсу Франка – опис становлення нації в термінах будівництва, де процес націєтворення уявляється як створення будови: “Будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в’язаного і не обмежуваного життя і розвою нації” [32, 284], [38, 333].

У традиційному наративі націєтворення центральним метафоричним образом зазвичай виступає підвалина, а також її синоніми – фундамент, основа, ґрунт – у значенні “база” або “опора”: “Головною *підвалиною* політичної емансипації народних мас я вважаю ... три загальники: загальну освіту, загальний військовий обов’язок і загальне голосування” [32, 290]. “Ми не будемо на наших темних братів глядіти, як на молодших братів, як на щось нижчого та гіршого, бо ми будемо знати, що в них-то якраз і лежить наша сила, що вони підвалина, а ми дах, що зміцнюючи їх, ми робимо добро не тільки для них, але і для себе” [Там само, 190]. “На таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутися пишне, сміле склепіння” [31, 309].

У цьому ж ряді перебуває термін “рама”, який внаслідок авторської метафоризації набув подібного значення: “Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів...” [Там само, 284].

Метафорична модель Франка демонструє, що нація виникає як результат свідомої діяльності народу, поєднання культурного розвитку, політичної активності та соціальної відповідальності. Народ, усвідомлюючи свої можливості та потенціал, трансформується у націю, здатну не лише до самовизначення, а й до збереження власної ідентичності та культурної спадщини, ефективної взаємодії з іншими народами і державами. У цьому контексті метафори будівництва, фундаменту та рам виступають ключовими способами осмислення процесу націєтворення як системного, цілеспрямованого та організованого явища.

Згідно з Франком, ключову роль у формуванні України відіграє інтелігенція, яка мала б виробити та розвинути ідеї для національного самосвідомлення та активного розвитку нації: “Наперед з народом! – кажемо ми. Інтелігенція повинна зідентифікуватися, злитися з народом, повинна стати серед нього як його брат, як рівний, як свій, повинна стати робітником, як він, повинна стати для нього і адвокатом, і лікарем, і вчителем, і порадником, і покажчиком в ділах господарських, і добрим сусідом та помічником у всякій нужді” [32, 148]. У його баченні інтелігенція наповнюється новим змістом – провідника народу в різних сферах суспільного життя. І. Франко вважав, що український народ стане політично самодостатнім лише тоді, коли житиме у власній державі – “в нашій хаті” [38, 334]. Він вбачав у інтелігенції ключ до формування етнічного самоусвідомлення. Завдяки вивченню мови, фольклору, історії та традицій, створенню словників і розвитку загальної культури, вона закладає підвалини націєтворення і сприяє єдності народу – як на

культурному, так і на глибоко внутрішньому рівні [38, 337]. Іноді, висловлюючи критичні зауваження щодо поглядів свого вчителя М. Драгоманова: “В його [Драгоманова] духовім *арсеналі* не було поняття нації як чогось органічного, історично конечного, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію...” [32, 438]. Показовою у Франковій інтерпретації політичних поглядів М. Драгоманова є метафора – “духовий арсенал”. Відсутність у цьому “арсеналі” поняття *нація* позбавляла український етнос можливостей для розвитку – трансформації у націю як історичного суб’єкта, що прагне державної незалежності. Саме мислення в категоріях боротьби за політичну самостійність, за Франком, не було властивим соціалістичній програмі Драгоманова, яку він вважав “принципово відмінною від войовничої” [38, 335]. І. Франко вважав, що “Ми мусимо навчитися *чути себе українцями* – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів” [32, 405]. Метафора “чути себе українцями” у тексті Івана Франка виражає внутрішнє усвідомлення національної ідентичності. Вона переносить фізичний акт слухання на рівень духовного та емоційного відчуття приналежності до нації. Франко закликає подолати регіональні та адміністративні поділи – не галицькі чи буковинські, а справжні, глибинні українські почуття, що об’єднують людей за межами офіційних кордонів. Метафора підкреслює, що національна свідомість формується всередині людини, через розуміння та відчуття своєї спільноти, а не лише через зовнішні ознаки чи географічне розташування : “В думках їх, а особливо у М. Шашкевича, росли й ясніли далеко ширші замисли : витворити одноцільну полудневоруську мову і літературу і при їх помочі *воскресити цілу полудневоруську націю* до нового життя духового і громадського” [30, 43].

У баченні Франка культура виступає потужним джерелом етнічного самоусвідомлення, яке є необхідною умовою націєтворення та

державотворення [38, 336]. Вона формує основу для розуміння спільної історії, мови та традицій народу, що, у свою чергу, сприяє консолідації етнічної ідентичності та розвитку національної свідомості.

Концепти “народ” і “нація” у метафоричній моделі світу Івана Франка виступають ключовими категоріями для осмислення процесу націєтворення. Народ у його інтерпретації постає як цілісний організм, що має фізичну та духовну єдність, а нація – це результат свідомої трансформації народу, об’єднана політичною, культурною та духовною активністю.

Франко широко використовує антропоморфні метафори та метафори будівлі, через які абстрактні процеси націєтворення набувають конкретного образного вираження. Метафори зі складовими компонентами “організм”, “фундамент”, “підвалина”, “рама” відображають системність, організованість і цілеспрямованість процесу становлення нації.

Особлива роль у моделі Франка відводиться інтелігенції, яка формує культурну основу та підвалини національної свідомості. Через діяльність у сфері мови, історії, фольклору та освіти інтелігенція забезпечує консолідацію народу та його поступ у напрямку нації як політично і культурно самостійного суб’єкта.

Центральним для Франка є усвідомлення національної ідентичності, яке формується не лише зовнішніми ознаками (територіальними або адміністративними), а й через внутрішнє “чути себе українцем”. Метафора цього процесу демонструє глибинний, духовний аспект формування нації, що ґрунтується на культурній та історичній свідомості.

Отже, метафорична модель Івана Франка показує, що перехід народу у націю є комплексним процесом, у якому поєднуються культурний розвиток, політична активність, соціальна відповідальність та

духовна самосвідомість. Метафоричні конструкції Франка дозволяють зрозуміти націю як живий організм, здатний до самовизначення, збереження ідентичності та ефективної взаємодії з іншими народами і державами.

3.4. Метафорика прогресу: концепт “поступ” у Франковому світобаченні

Творчість Івана Франка відзначалася глибоким осмисленням соціальних, політичних і культурних процесів. Одним із центральних понять його світогляду був концепт “поступу”, що відображав не лише лінійний розвиток суспільства, а й складну взаємодію між індивідуальним і колективним, матеріальним і духовним.

У наукових студіях І. Франка концепт “поступ” постає як центральна категорія, що відображає його цілісне бачення розвитку суспільства, нації та індивіда. Аналіз цього поняття охоплює не лише політичні та соціальні ідеї автора, а й філософські, історичні, етнічні, психологічні та мовні аспекти його світогляду. Такий багатовимірний підхід дозволяє глибше усвідомити Франкове розуміння прогресу як ключового чинника формування національної та цивілізаційної перспективи.

Метафорика поступу в Франковому осмисленні поєднує історичну циклічність і непередбачуваність соціальних процесів, морально-етичні основи розвитку, а також модерністську візію організованості і системності суспільного руху. Важливо, що у І. Франка поступ не зводиться до механічного або зовнішньо нав'язаного прогресу; він постає як органічне зростання національного духу, у якому кожен індивід і спільнота беруть активну участь у формуванні духовної та цивілізаційної перспективи.

У політичному дискурсі Франка поняття-ідея поступу займає особливе місце. Для повного висвітлення цієї багатогранної ідеї необхідно враховувати різноманітні чинники – філософські, історичні, етнічні, психологічні, мовні та інші. Разом вони дозволяють глибше зрозуміти Франкове осмислення концепту поступу [38, 355].

Авторське сприйняття поняття “поступ” знаходить своє відображення у творах письменника, особливо яскраво – у його фундаментальній науковій праці “Що таке поступ?”, яка безпосередньо присвячена цій проблемі. Франкове розуміння поступу значно перевищує звичні, часто одновимірні словникові трактування [Там само, 356]. У тексті Франка можна виокремити кілька основних метафоричних сценаріїв осмислення поступу :

- сценарій “долання шляху”: “Людський *поступ* іноді ніби цофається взад, спочиває довгі віки, аби потім обхідною дорогою дійти до тої цілі, при якій давно-давно був уже, здавалося, дуже близько” [32, 307]. Цей образ демонструє циклічність і суперечливість історичного руху: розвиток не є прямолінійним, він включає етапи занепаду, спочинку і повторного піднесення. Поступ тут постає як динамічний процес, у якому навіть “відступи” є частиною великої закономірності руху вперед;

- сценарій “стихії”: “Той *поступ* не держиться одного місця, а йде мов буря з одного краю до другого, лишаючи по часах оживленого руху пустоту та занепад” [32, 309]. Метафора стихії відображає неконтрольований, природно-енергетичний характер соціально-історичних процесів. Франко, наділяючи поступ ознаками природної сили, підкреслює його непередбачуваність і одночасно неминучість;

- сценарій “підвалин/основи”: “Скріплення, утончення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде

лише мертве тіло без живої душі в ньому” [Там само, 345]. Тут поступ набуває етичного змісту. Його рушійною силою є не лише розум чи технічний розвиток, а духовно-моральна якість людини. Франко утверджує гуманістичний вимір прогресу, де любов, співчуття і солідарність становлять основу суспільного вдосконалення;

- сценарій “машини” : “Поступ цілої людськості – се величезна і дуже складна машина” [32, 346]. Ця метафора демонструє модерністське світосприйняття письменника, у якому поступ асоціюється з механізмом, що вимагає злагодженості, взаємодії всіх частин, системності та організації. У ній виявляється віра Франка в раціональне начало, у здатність людства впорядкувати власний розвиток через науковий і моральний прогрес.

Для Івана Франка “поступ” – це не лише історична або соціально-політична категорія, а насамперед етично-філософський імператив, що визначає духовний напрям розвитку людства. Його концепція глибоко вкорінена у гуманістичній традиції європейської думки, але водночас має виразно національне забарвлення. Франко розуміє поступ не як механічне наслідування західних моделей прогресу, а як органічне зростання національного духу, в якому кожен народ має знайти свій власний шлях до духовного визволення і самореалізації.

Важливою складовою метафорики поступу є антропоморфізація цього процесу. Франко часто змальовує поступ як живу істоту, що “росте”, “дихає”, “відчуває” або навіть “страждає”. Такий підхід наближає поняття прогресу до тілесно-духовної метафорики, у якій суспільство або нація осмислюються як організм, здатний до хвороб і зцілення. У цьому контексті поступ уподібнюється до зростання тіла, де кожен орган має свою функцію, а гармонійний розвиток можливий лише через взаємодію всіх частин.

З іншого боку, Франко вводить у дискурс і метафору руху вгору, де поступ – це “сходження”, “підіймання”, “піднесення духу”. Такий вертикальний образ контрастує зі згаданим раніше сценарієм “шляху”, додаючи до нього ціннісний вимір: рух не просто відбувається у просторі, а спрямований у вищу моральну та духовну сферу. Це “поступ угору”, у напрямі ідеалу, який, за Франком, ніколи не досягається остаточно, але є постійним орієнтиром для людства.

Таким чином, аналіз творчості Івана Франка дозволяє стверджувати, що концепт “поступу” є центральним елементом його світогляду, який поєднує історичний, соціальний, політичний, морально-етичний та філософський виміри розвитку. Франкове осмислення поступу виходить за межі лінійного або механічного трактування прогресу: воно включає як органічне зростання національного духу, так і активну участь індивідів у формуванні духовної та цивілізаційної перспективи.

Метафорика поступу у Франковому світобаченні проявляється через різні сценарії, які відображають складність та багатовимірність цього процесу. Сценарій “долання шляху” демонструє циклічність та суперечливість історичного руху, “стихії” – неконтрольовану енергію соціальних процесів, “підвалин/основи” – етичну та гуманістичну природу прогресу, а сценарій “машини” підкреслює системність та організованість суспільного розвитку. Разом ці образи формують цілісну метафоричну картину поступу як процесу, що охоплює як матеріальні, так і духовні аспекти життя нації та людини.

Франко також вводить антропоморфізацію поступу, зображуючи його як живу істоту, що росте, дихає та страждає, що дозволяє осмислити соціальний і національний розвиток у термінах тілесно-духовної метафорики. Вертикальна метафора “поступу угору” додає процесу ціннісний вимір, підкреслюючи його спрямованість до морального та духовного ідеалу.

Отже, концепт “поступу” у Франка має інтегративний характер: він поєднує діалектику протилежностей – рух і зупинку, стихію і порядок, матеріальне й духовне. Франкове бачення прогресу є не лише історико-соціальним феноменом, а насамперед морально-етичною категорією, що визначає розвиток особистості та нації. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти його гуманістичну позицію та національно орієнтовану концепцію розвитку цивілізації.

План- конспект уроку з української мови (для учнів 10 класу)

Тема: Метафоричне осмислення політичної дійсності початку XX століття у франковому тексті (на прикладі твору «Одвертий лист...»)

Мета уроку:

1. Освітня:

- Ознайомити учнів із твором Івана Франка «Одвертий лист...» та його політичним контекстом.
- Розкрити способи, якими Франко через метафори висловлює політичні погляди.

2. Розвивальна:

- Розвивати навички аналізу художнього тексту, вміння визначати метафори та інтерпретувати їх у політичному контексті.
- Формувати критичне мислення щодо політичної ситуації початку XX століття.

3. Виховна:

- Виховувати громадянську свідомість, повагу до історії та політичного слова.

Тип уроку:

Урок аналізу та інтерпретації художнього тексту.

Обладнання та матеріали:

- Текст твору «Одвертий лист...» (фрагменти або повний текст)
- Дошка, маркери
- Презентація або роздаткові матеріали з цитатами та метафорами
- Таблиці для роботи з метафорами

Хід уроку

I. Організаційний момент (3 хв)

- Привітання учнів, перевірка готовності до уроку.
- Мотивація: коротка бесіда про важливість політичного слова та його художньої форми на початку XX століття.

II. Актуалізація опорних знань (5 хв)

- **Питання для учнів:**
 - Яку політичну ситуацію переживала Галичина на початку XX століття?
 - Якими способами письменники висловлювали свою позицію щодо політики?
- Коротке нагадування про творчість Івана Франка як громадського діяча і політичного мислителя.

III. Оголошення теми та мети уроку (2 хв)

- Запис теми на дошці.
- Коротке пояснення, що сьогодні ми розглянемо, як через метафори Франко осмислює політичну дійсність свого часу.

IV. Вивчення нового матеріалу (20–25 хв)

- Знайомство з текстом «Одвертий лист...»
 - Читання фрагментів учнями (або вчителем).
 - Виділення основної думки твору.
- **Політичний контекст твору**
 - Обговорення історичних фактів: стан Галичини, національні й соціальні проблеми, реакція влади на громадську активність.

- **Метафоричне осмислення**

- Пояснення поняття «метафора».
- Визначення метафор у тексті: приклади (показати цитати з твору).
- Інтерпретація: як метафори відображають політичні реалії?
- Наприклад, образ «...» символізує «...».
- Робота в групах: кожна група аналізує окрему метафору та пояснює її політичне значення.
- Обговорення творчого методу Франка
- Чому письменник використовує метафори замість прямої критики?
- Який ефект вони справляють на читача?

V. Закріплення матеріалу (10 хв)

- Колективне обговорення:
 - Які метафори були найбільш влучними?
 - Як вони допомагають краще зрозуміти політичну ситуацію?
- Коротке письмове завдання: учні записують 2–3 метафори з твору і пояснюють їхнє політичне значення.

VI. Підсумок уроку (5 хв)

- **Підсумовування:**
- Метафоричне осмислення дозволяє Франку передати складну політичну ситуацію через художнє слово.
- Політична література початку XX століття мала форму не лише прямої критики, а й художньо-образного осмислення.
- Рефлексія: учні діляться своїми враженнями від метафор і їхньої сили.

VII. Домашнє завдання

1. Прочитати повний текст «Одвертий лист...».
2. Виписати всі метафори та написати коротке пояснення їхнього політичного значення (3–5 речень).
3. Підготувати невеликий міні-есе (5–7 речень) на тему: «Як метафори допомагають Франкові говорити про політику».

ВИСНОВКИ

Метафора є універсальним засобом пізнання та відтворення дійсності, що має міждисциплінарний характер і привертає увагу представників різних галузей знання. Її функції виходять далеко за межі художньо-естетичного виміру: метафора є інструментом мислення, способом концептуалізації світу, засобом формування та структурування людського досвіду.

Історія вивчення метафори демонструє еволюцію поглядів від античності, коли її трактували як стилістичний прийом і прояв образного мислення, через середньовічне акцентування на алегорії, до сучасних когнітивних інтерпретацій, що розглядають метафору як базовий механізм людської свідомості. Зокрема, у когнітивній лінгвістиці метафора розуміється не лише як мовна одиниця, а як спосіб організації знання, мислення та комунікації.

Когнітивна теорія метафори, започаткована працями Дж. Лакоффа та М. Джонсона, визначає її як універсальний механізм мислення, що ґрунтується на перенесенні знань із однієї концептуальної сфери в іншу. Класифікація концептуальних метафор (структурні, орієнтаційні, онтологічні) дає змогу простежити системність і закономірність їх функціонування в мові та мисленні. Вони формують цілісну систему, завдяки якій людина осмислює як абстрактні, так і конкретні поняття, що унеможливорює їхнє сприйняття поза метафоричними моделями.

У сучасному українському мовознавстві спостерігається співіснування традиційних підходів до трактування метафори (як тропа, засобу виразності, стилістичної фігури) та когнітивного розуміння (як універсального механізму концептуалізації світу). Це свідчить про розширення наукових уявлень про природу метафори та необхідність комплексного підходу до її вивчення.

Метафора постає не лише як мовний феномен, а як фундаментальний когнітивний інструмент, що визначає спосіб мислення, структурує індивідуальний і колективний досвід та сприяє формуванню культурної й національної ідентичності. Політичний дискурс постає складною багаторівневою системою, у якій мова виступає не лише засобом комунікації, а й інструментом влади та впливу. Проблема взаємозв'язку мови і влади, як слушно зазначає М. Блек, проявляється у драматургічному характері політичної діяльності, що функціонує у межах символічної взаємодії, де кожен актор прагне реалізувати власні цілі засобами мовлення. У цьому контексті мова стає не просто відображенням політичної дійсності, а механізмом її творення.

Особливу роль у структурі політичного дискурсу відіграє метафора, яка виступає не лише стилістичним прийомом, а насамперед когнітивним інструментом моделювання соціально-політичної реальності. Як підкреслюють О. Бабелюк та О. Кузьменко, політична метафора формує систему уявлень про події та явища, впливаючи на інтерпретаційні рамки й соціальні установки адресата. Вона сприяє конструюванню певної концептуальної картини світу, де політичні процеси подаються у доступній, емоційно забарвленій формі.

Функціональний потенціал політичної метафори є багатограним. Зокрема, вона реалізує: когнітивну функцію, що забезпечує осмислення та категоризацію нових суспільно-політичних явищ через знайомі образи (“економіка – це машина”, “держава – це сім'я”) [6, 237]; комунікативну (інформативну) функцію, яка сприяє адаптації складної політичної інформації до рівня сприйняття масової аудиторії [2, 9]; прагматичну функцію, що дозволяє політикові виражати власні інтенції, приховувати наміри або підсилювати аргументацію шляхом емоційно-оцінного впливу; маніпулятивну функцію, через яку здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість громадськості з метою

формування бажаного образу подій чи політичних акторів [Там само, 8]; емотивну функцію, що забезпечує емоційну взаємодію між політиком і аудиторією, активізує емпатію та створює необхідний емоційний фон політичного повідомлення [Там само, 8-9]; евристичну (генеративну) функцію, яка полягає у продукуванні нових способів осмислення та розв'язання суспільно-політичних проблем [14].

Як показує сучасна практика політичної комунікації, метафора дедалі частіше виходить за межі традиційного офіційного мовлення, залучаючи елементи просторіччя, сленгу, жаргону. Це свідчить про її здатність адаптуватися до динамічних умов масової комунікації та виконувати функцію не лише естетичного, а й концептуального інструменту формування політичної реальності.

Політична метафора є ключовим елементом когнітивно-дискурсивної парадигми, що поєднує у собі мовну, мисленнєву та соціальну складові політичної комунікації. Вона не лише відображає, а й активно конструює політичну дійсність, впливаючи на формування суспільної свідомості, визначаючи напрями інтерпретації подій і створюючи нові смислові горизонти у політичному дискурсі.

Кінець XIX-початок XX століття став періодом активного національно-культурного пробудження українського суспільства в Галичині, що відбувалося в умовах складної соціально-політичної ситуації Австро-Угорської імперії. У цей час метафора перетворилася на один із провідних засобів осмислення політичної реальності, художнього вираження національної ідеї та формування колективної свідомості.

Метафоризація політичних понять у галицькому публіцистичному, художньому та епістолярному дискурсі виконувала низку функцій – естетичну, когнітивну, ідеологічну та комунікативну. Через метафору українські інтелектуали – Іван Франко, Ольга Кобилянська, Маркіян Шашкевич та інші – не лише передавали власні

погляди на владу, свободу, боротьбу й національну ідентичність, а й формували у читачів уявлення про суспільні процеси, пропонуючи їм нову мову осмислення політичного буття.

Метафора стала своєрідним кодом галицького національного дискурсу: вона дозволяла говорити про заборонене, обходити цензурні обмеження, створювати “мову опору”, зрозумілу широкому загалу. Через знайомі образи природи, релігії, соціального побуту чи людського тіла автори надавали абстрактним політичним ідеям конкретного сенсу, роблячи їх емоційно близькими й інтелектуально переконливими.

Виокремлені типологічні групи метафор – природні, релігійні, соціальні, тілесні та метафори боротьби й шляху – демонструють багатство поетичного мислення українських авторів і відображають різні аспекти національного самопізнання. Вони не лише передавали дух епохи, а й моделювали майбутнє, у якому свобода, справедливість і національна єдність постають як вищі цінності.

Метафора у галицькому політичному дискурсі кінця XIX-початку XX століття була не просто художнім прийомом, а важливим інструментом політичної комунікації, пізнання й конструювання національної ідентичності. Вона сприяла формуванню історичної пам’яті, мобілізації суспільства та перетворенню національної ідеї на спільний духовний орієнтир. Саме через метафоричне осмислення світу українська інтелігенція цього періоду змогла не лише виразити національні прагнення, а й закласти ідейні підвалини майбутнього державотворення.

Іван Франко постає як цілісна постать мислителя, публіциста й політичного діяча, чия діяльність охоплює всі ключові сфери духовного і суспільного життя українського народу кінця XIX-початку XX століття. Його філософські погляди ґрунтувалися на поєднанні раціонального пізнання світу з етичними та гуманістичними засадами. Франко утверджував ідею свободи, гідності та творчого розвитку особистості,

розглядаючи людину як головну рушійну силу суспільного прогресу. Його думки про гармонію між національним і загальнолюдським свідчать про зрілість світогляду та глибину інтелектуального пошуку.

Як публіцист і громадський діяч, Франко виступав за духовне й національне пробудження українського народу. У своїх статтях і промовах він послідовно відстоював необхідність освіти, формування національної самосвідомості, соціальної справедливості та свободи слова. Його публіцистика вирізнялася глибиною аналізу, громадянською мужністю та моральним пафосом. Для Франка слово було зброєю у боротьбі за визволення народу – засобом пробудження свідомості, виховання активної, мислячої особистості.

У політичній діяльності Франко прагнув до створення умов для самостійного розвитку української нації. Як співзасновник Русько-української радикальної партії, він поєднав соціальні ідеали з національним поступом, виступаючи за “освічений народ”, спроможний творити власну державу. Особливу увагу мислитель приділяв ролі мови, освіти та праці як основ національної сили. Таким чином, Франко постає як мислитель-гуманіст європейського масштабу, чиї ідеї про свободу, культуру, мораль і націю залишаються актуальними для сучасної України.

Політична тематика у творчості Івана Франка відіграє ключову роль у відображенні суспільної реальності кінця XIX-початку XX століття. Через художнє слово письменник не лише описував політичні процеси свого часу, а й формував у читача критичне ставлення до бездержавності, соціальної нерівності та моральної деградації влади. Його тексти постають як своєрідне дзеркало політичної культури епохи, де відображені суперечності розвитку українського суспільства та прагнення народу до самоусвідомлення, свободи і національної емансипації.

Франко розглядав політику не лише як сферу державного управління, а насамперед як прояв моральних і духовних засад нації. У

його поезії, публіцистиці та наукових статтях політична проблематика органічно поєднується з етичними, філософськими та соціально-психологічними мотивами. Через аналіз політичної мови та критичне висвітлення подвійності і лицемірства політичних еліт він давав читачеві інструменти для усвідомлення механізмів маніпуляції та соціально-політичних ризиків.

Особливе значення Франко надавав соціально-психологічній характеристиці “народної держави”, контрастуючи реальні потреби народу з декларативними гаслами політичних доктринерів. Його пророчі ідеї та глибока політична інтуїція дозволяли передбачати ризики тоталітарних практик та популістських стратегій. Завдяки цьому творчість Франка є не лише художнім відображенням політичної дійсності, а й науково обґрунтованим аналізом політичних процесів, що має цінність для сучасної політології та політичної лінгвістики.

I. Франко виступає не лише літературним мислителем, а й інтелектуалом-націєтворцем, який через художнє та публіцистичне слово формував національну свідомість українців, пропонуючи раціональні моделі розвитку суспільства, спрямовані на освіту, громадянську активність та самовиховання народу. Його політичні тексти зберігають актуальність і сьогодні як приклад глибокого аналізу суспільних процесів, критичного мислення та моральної відповідальності інтелігенції.

Антропоморфна модель політики у Франка є не просто стилістичним прийомом, а відображенням його глибокого переконання в органічному зв'язку людини й суспільства. Здоров'я держави ототожнюється зі станом її громадян, а хвороби політичного тіла – з духовною сліпотою, байдужістю та моральною дегенерацією.

Антропоморфна метафора у політичному дискурсі Івана Франка виконує кілька взаємопов'язаних функцій: **когнітивну** – допомагає осмислити складні політичні процеси через людське тіло й

психіку; **оцінну** – виражає морально-етичне ставлення автора до суспільних явищ; **прагматичну** – формує вплив на читача, стимулюючи критичне мислення та потребу дії; **естетичну** – надає політичному тексту образності, символічної глибини та художньої сили.

Загалом Франкова антропоморфна метафорика відображає його бачення політики як морального й духовного організму, у якому відбиваються всі риси людської природи – розум, серце, слабкість і здатність до відродження. Саме через мову тіла, хвороби та очищення Іван Франко розкриває найглибші механізми політичного буття, перетворюючи політичну публіцистику на філософсько-художній акт пізнання суспільства. Франків революціонізм має національно-визвольний та гуманістичний вимір. Його метафорика – “вічний революціонер”, “каменярі”, “світло” – формує символічну модель українського шляху до духовної й політичної зрілості. Через поєднання біблійних, філософських і соціальних образів Франко творить нову мову українського модерного мислення, у якій поняття революції стає не лише політичним, а й екзистенційним принципом буття народу.

Концепт “революціонер” у Франковій метафоричній системі виступає: як морально-етичний імператив, що спонукає до дії; як символ внутрішнього пробудження людини та нації; як метафора духовного поступу; як смислова вісь модерного українського світогляду, що поєднує раціональне та духовне начала.

Цей концепт не лише структурує Франкову політичну картину світу, а й формує модель національної самосвідомості, засновану на ідеї постійного оновлення, відповідальності та активної участі у творенні історії. Саме через образ “вічного революціонера” Франко закладає підвалини етико-гуманістичної парадигми українського модерного мислення, що згодом стане одним із визначальних чинників розвитку української політичної філософії ХХ століття.

Концепти “народ” і “нація” у метафоричній моделі світу Івана Франка виступають ключовими категоріями для осмислення процесу націєтворення. Народ у його інтерпретації постає як цілісний організм, що має фізичну та духовну єдність, а нація – це результат свідомої трансформації народу, об’єднана політичною, культурною та духовною активністю.

Франко широко використовує антропоморфні метафори та метафори будівлі, через які абстрактні процеси націєтворення набувають конкретного образного вираження. Метафори зі складовими компонентами “організм”, “фундамент”, “підвалина”, “рама” відображають системність, організованість і цілеспрямованість процесу становлення нації.

Особлива роль у моделі Франка відводиться інтелігенції, яка формує культурну основу та підвалини національної свідомості. Через діяльність у сфері мови, історії, фольклору та освіти інтелігенція забезпечує консолідацію народу та його поступ у напрямку нації як політично і культурно самостійного суб’єкта.

Центральним для Франка є усвідомлення національної ідентичності, яке формується не лише зовнішніми ознаками (територіальними або адміністративними), а й через внутрішнє “чути себе українцем”. Метафора цього процесу демонструє глибинний, духовний аспект формування нації, що ґрунтується на культурній та історичній свідомості.

Метафорична модель Івана Франка показує, що перехід народу у націю є комплексним процесом, у якому поєднуються культурний розвиток, політична активність, соціальна відповідальність та духовна самосвідомість. Метафоричні конструкції Франка дозволяють зрозуміти націю як живий організм, здатний до самовизначення, збереження ідентичності та ефективної взаємодії з іншими народами і державами.

Аналіз творчості Івана Франка дозволяє стверджувати, що концепт “поступу” є центральним елементом його світогляду, який поєднує історичний, соціальний, політичний, морально-етичний та філософський виміри розвитку. Франкове осмислення поступу виходить за межі лінійного або механічного трактування прогресу: воно включає як органічне зростання національного духу, так і активну участь індивідів у формуванні духовної та цивілізаційної перспективи.

Метафорика поступу у Франковому світобаченні проявляється через різні сценарії, які відображають складність та багатовимірність цього процесу. Сценарій “долання шляху” демонструє циклічність та суперечливість історичного руху, “стихії” – неконтрольовану енергію соціальних процесів, “підвалин/основи” – етичну та гуманістичну природу прогресу, а сценарій “машини” підкреслює системність та організованість суспільного розвитку. Разом ці образи формують цілісну метафоричну картину поступу як процесу, що охоплює як матеріальні, так і духовні аспекти життя нації та людини.

Франко також вводить антропоморфізацію поступу, зображуючи його як живу істоту, що росте, дихає та страждає, що дозволяє осмислити соціальний і національний розвиток у термінах тілесно-духовної метафорики. Вертикальна метафора “поступу угору” додає процесу ціннісний вимір, підкреслюючи його спрямованість до морального та духовного ідеалу.

Концепт “поступу” у Франка має інтегративний характер: він поєднує діалектику протилежностей – рух і зупинку, стихію і порядок, матеріальне й духовне. Франкове бачення прогресу є не лише історико-соціальним феноменом, а насамперед морально-етичною категорією, що визначає розвиток особистості та нації. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти його гуманістичну позицію та національно орієнтовану концепцію розвитку цивілізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арістотель. Поетика. Переклад Бориса Тена. Пам'ятки естетичної літератури, 1967. 130 с. URL: aristotle-poetyka-vyd-1967.pdf
2. Бабелюк О. А. Функціональний потенціал концептуальних метафор у сучасному англomовному політичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний підхід. Львівський філологічний часопис. № 14. Львів, 2023. С. 7-12.
3. Баган О. Жрець інтелектуалізму. Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т. 3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. Ред. колегія Скотний В. та інші; упор. Шалата М. Дрогобич: Коло, 2005. С. 5-26.
4. Бодак В., Биців Н. Основні напрями соціально-філософської спадщини Івана Франка. Проблеми гуманітарних наук. Серія Філософія. № 39. Дрогобич, 2018. С. 11-21.
5. Вільчинська Т., Кручковська І. Метафора як один із засобів вербалізації концепту в українській мові. Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки : матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10-11 листопада 2022 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 167-172.
6. Вознюк Г., Куньч М. Метафора як засіб увиразнення вислову в політичному дискурсі. Інформація, комунікація, суспільство : матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції, 17-19 травня 2018 року, Чинадієво. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 236-237.
7. Воробйова Г. Ю. Особливості використання політичних метафор. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. Київ, 2018. 201 с.

8. Гаврилюк А. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні. Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Філологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2013. Вип. 2. С. 29-33.
9. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
10. Голод Роман. Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ-початку ХХ століття. Івано-Франківськ, 2005. 427 с.
11. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Том 2. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.
12. Кобилянська Ольга. Земля. Харків: Фоліо, 2006. 352 с.
13. Кобилянська Ольга. Царівна. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1027>
14. Кузьменко О. Метафора у політичному дискурсі. URL: <https://core.ac.uk/outputs/14057816/>
15. Молгамова Л. Роль концептуальної метафори у профілюванні концепту. Філологічні трактати, Том 14, №1 ' 2022. С. 103-111.
16. Назарчук Р. Тлумачення механізмів метафоризації в сучасному мовознавстві. HUMANITY, COMPUTERS AND COMMUNICATION (HCC'2015), 22-24 APRIL. LVIV, 2015. С. 133-135. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/78984ab3-d397-49eb-9c83-e2f7b1dad7b3/content>
17. Овчаренко Н. Метафора в античні часи та середньовіччя: успіхи та проблеми інтерпретації. Вісник Харківського Національного Університету імені В. Каразіна. Серія “Теорія культури і філософія науки”. Вип. 60. Харків, 2019. С. 59-64.
18. Павлюк Л. С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація. Львів: ПАІС, 2007. 168 с.
19. Польова О. С. Метафора у промовах сучасних турецьких політиків: типологія і функції. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з

галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія. Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2022. 261 с.

20. Райхерт К. Огляд концепції свідомості Джуліана Джейнса. Схід № 2 (148), березень-квітень 2017. С. 101-104.

21. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 224 с.

22. Франко І. З вершин і низин. Збірник поезій. Львів, 1887. З друкарні Товариства ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського. 252 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Franko/Z_vershyn_i_nyzyn_zb.pdf

23. Франко І. З Вершин і низин. Том 1 зібрання творів у 50-ти томах. Поезія. Київ: Наукова думка, 1976. 680 с.

24. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді. URL: [Otvertyi_lyst_do_hal_ukrainskoi_molodizhy.pdf](#)

25. Франко І. Каменяр. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=647>

26. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 01. Поезія. Київ: Наукова думка, 1976. 506 с.

27. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 3. Поезія. Київ: Наукова думка, 1976. 451 с.

28. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 05. Поезія. Київ: Наукова думка, 1976. 385 с.

29. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 26. Літературно-критичні праці. Київ: Наукова думка, 1980. 470 с.

30. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 29. Літературно-критичні праці. Київ: Наукова думка, 1981. 669 с.

31. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 31. Літературно-критичні праці. Київ: Наукова думка, 1981. 601 с.

32. Франко Іван. Зібрання творів у 50 томах. Том 45. Філософські праці. Київ: Наукова думка, 1986. 578 с.

33. Франко 2001 : Франко І. Двоязичність і дволичність. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів: Каменяр, 2001. С. 263-277.
34. Франко І. Між своїми. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів: Каменяр, 2001. С. 220-244.
35. Франко 2001 : Франко І. Теперішня хвиля а русини. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів: Каменяр, 2001. С. 214-219.
36. Шашкевич Маркіян. Русалка Дністровая : Rutenische Volks-Lieber [упоряд. І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Шашкевич]. У Будимі : письмом Корол. Всеучилища Пештанского, 1837. 153 с.
37. Шимянова М. Просторова метафора в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних картинах світу. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025. 205 с.
38. Яремко Я., Лужецька Н. Іван Франко і поступ новітньої лінгвістики. Львів, 2021. 436 с.
39. Black Max. Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Cornell University Press, 1962. 267 p.
40. Lakoff George, Johnson Mark. Metaphors We Live By. London: The University of Chicago Press, 2003. 276 p.